

Fig. 1. Kirken i landsbyen. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church in the village.*

MARSLEV KIRKE

BJERGE HERRED

Marslev er nævnt første gang 1339 (»Marssloue«), da biskop Peder af Odense fastslog, at beboerne i torpen Rågelund skulle søge nabokirken i Åsum frem for Marslev; påbuddet måtte indskærpes både 1369 og 1374 (jf. s. 3483).

Ejer- og patronatsforhold. 1421 bevidnedes det, at når Jens Axelsøn døde, skulle væbneren Hans Foged have »Brede hoffuid thill Marsløff kircke«.[1] Hans Foged er sidenhen dokumenteret som ejer af Vejrupgård (1458), så oplysningen indikerer muligvis en nær tilknytning mellem sognets kirke og herregård.[2] Denne kommer tydeligere til udtryk i det følgende århundrede, hvor Hans Stigsen Ulfeldt 1533 lod kirkedøren udføre (s. 4347).[3] At kirken med reformationen tilfaldt kronen, svækkede ikke tilknytningen til Vejrupgård, hvilket ikke mindst er manifesteret i herregårdsbegravelsen i koret, der er nævnt første gang 1590.

I forbindelse med den administrative nyordning efter reformationen besluttede Christian III 1540, at Marslev og Birkende skulle 'annekteres og inkorporeres i' Gråbrødre Klosters hospital, således at indtægterne kunne komme hospitalet til gode, mens hospitalet fremover skulle forsyne kirkerne med en duelig kapellan.[4] Ordningen skulle dog først træde i kræft ved sognepræst Knud Vernersens afgang (jf. s. 4369).

Kirken tilhørte kronen indtil 1665, da Bjørn Kaas til Vejrupgård erhvervede patronatsretten til Marslev og Birkende med kirke- og kongetiender.[5] 1667 tilskødede han herregård og kirker til Hans Schrøder (von Løwenhielm). Marslev forblev i denne families eje indtil overgangen til *selveje* 1909.[6] Denne overgang var i øvrigt ikke gnidningsfri, eftersom menighedsrådet – forgæves – nægtede at modtage kirken, fordi det ikke fandt, at den kunne drives forsvarligt for de tillagte midler.[7]

Under landehjælpen 1524, hvor Marslev Kirke bidrog med 20 mark,[8] er den opført under Åsum Herred. Hvis denne oplysning er korrekt, må de administrative grænser være ændret senere i århundredet,

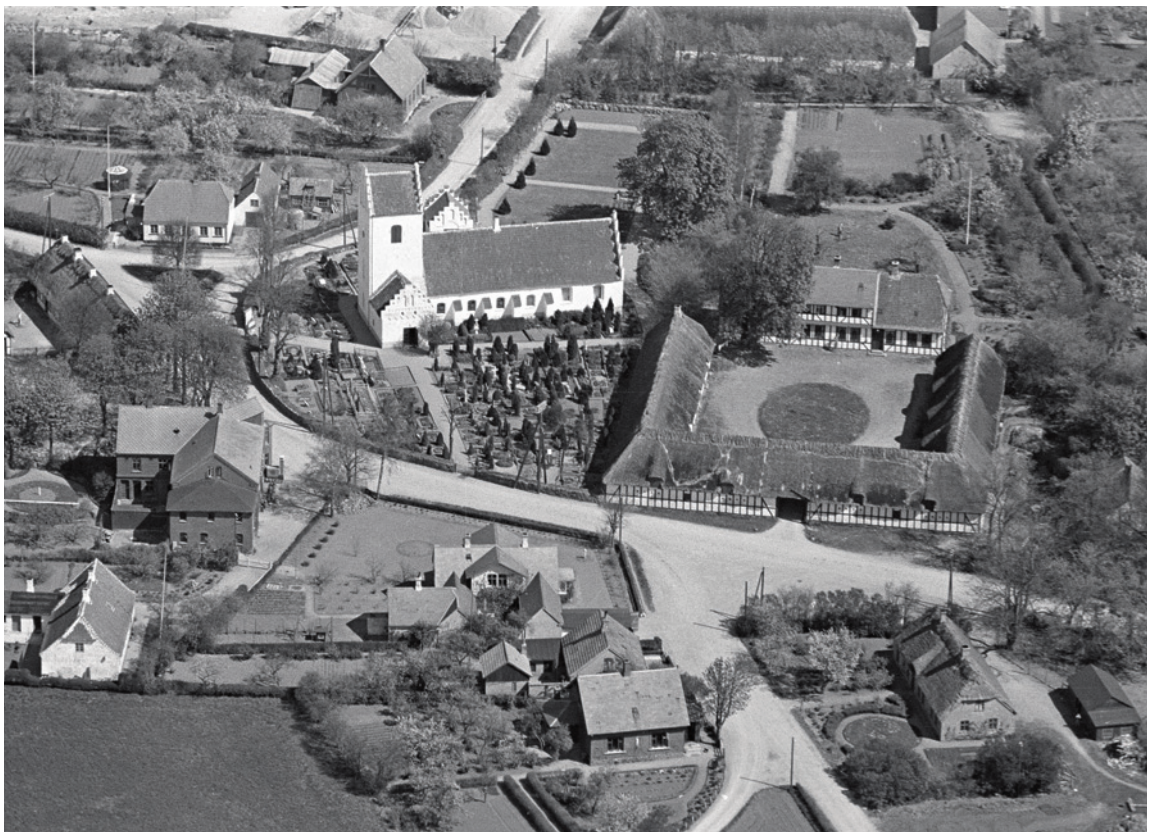

Fig. 2. Luftfoto af Marslev Kirke set fra syd. Foto Sylvest Jensen 1936-38. I KglBibl. – *Aerial photo of Marslev Church seen from the south*.

eftersom biskop Jacob Madsen 1588 henregner den under Bjerge Herred.[9] 1555 var kirken i så dårlig forfatning, at den fik tilladelse til at beholde kronens del af tienden til de forestående reparationer.[10] Som andre fynske kirker blev Marslev givetvis plyndret under Karl Gustav-krigene 1657-60, for 1661 anskaffedes nyt dåbsfad og kort efter også nyt altersølv.[11] Alligevel er det en overdrivelse, når det i en meddelelse hedder, at »én Kircke neml(ig) Masleff Kircke skall vere gandske affbrendt«.[12]

Anneksforhold. Marslev har i hvert fald siden 1540 haft Birkende som annekskirke.[13]

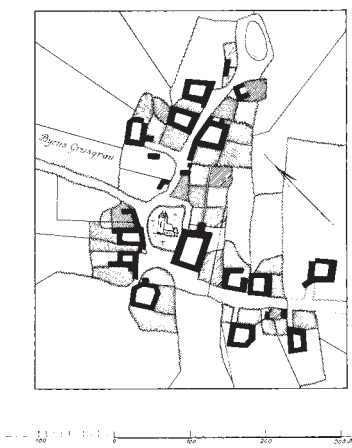

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Faber 1799. – *Cadastral map.*

Kirken ligger på nordsiden af Marslev Byvej, hvor denne slår et sving gennem den gamle landsby. *Kirkegårdens* ældre skel er kun bevaret ud for koret, mens den i kraft af udvidelser mod syd i 1900-tallets første årtier og mod nord 1929-30 har fået sin nuværende langstrakte form.[14] *Lapidariet* blev indrettet 1974.

Arealet hegnes på alle sider af lave, græsbevoksede kampestensdiger, hvoraf det vestre og nordre blev omsat 1958; førstnævnte blev desuden ryk-

ket ca. 150 cm ind på kirkegården.[15] Da biskop Jacob Madsen visiterede kirken 1590, var den hegnet af en teglstensmur på et lavt kampestensdige.[16] Der var da syv træer på kirkegården.

Indgange. Hovedindgangen er etableret vest for kirken ved en brolagt plads mod Bygaden. Den omfatter en køreport med dobbelte stakitfløje og en fodgængerlåge, begge hænger i murede og hvidkalkede piller. Desuden er der etableret fire indgange med hvidmalede stakitlåger hængt i granitpiller syd for våbenhusdøren, i kirkegårdens sydøstlige hjørne, mod Kirkevænget og øst for kirken mod præstegården.

†*Indgange*. 1664 var de tre †*kirkeriste* i stykker.[17]

Bygninger. Et ligkapel er opført nord for kirken o. 1900 og ombygget 1964, hvor der bl.a. blev indrettet toiletter i dets nordlige del (arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen).[15] Præstegården fra 1941 ligger umiddelbart øst for kirken og erstattede en ældre, firlænget bygning (jf. fig. 2). På den sydligste del af præstegårdens arealer opførtes 1992 en parkeringsplads til brug for kirken.[15] †*Bygninger*. En kirkelade er omtalt 1590.[16]

BYGNING

Kirken har oprindeligt været en romansk bygning opført dels af granitkvadre, dels af tegl eller rå kamp. I senmiddelalderen blev kirken nedrevet og genopført i tegl med et selvstændigt smallere †kor. Kirken blev derefter forsynet med et tårn i vest og koret afløst af det nuværende, store langhuskor, nok opført i 1500-tallets første del. Et våbenhus er tilføjet ved tårnets sydside, som senere i middelalderen blev udbygget. I midten af 1500-tallet forhøjede man tårnet med et tømret klokkestokværk, der blev nedtaget, formentlig i 1600-tallet, og genopført i tegl. En gravkrypt er bygget under koret, sandsynligvis samtidig med østudvidelsens opførelse. Orienteringen afviger stærkt mod syd.

De eneste spor efter den †*romanske kirke* er en *sokkel* med skråkant, der stedvis indgår i skibets vestre del samt *granitkvadre* i skibets nedre skifter og krypten (fig. 62). Alle øvrige vidnesbyrd forsvandt, da kirken blev nedrevet, hvorved bygningshistorien ligner den, man eksempelvis kender fra Pårup Kirke (s. 2650-62).

Gotisk nybygning. O. 1400 (?) er den romanske kirke blevet nedbrudt og erstattet af en munke-

Fig. 4. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The church seen from the north east*.

Fig. 5. Den blændede norddør i skibets vestende (s. 4320). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The bricked-up north door in the west end of the nave.*

stensbygning i munkeskifte, rejst over en sokkel af genanvendte kvadre fra forgængeren. Det gotiske skib måler ca. 15,5 m i længden, hvortil et mindre †kor på ca. 6 m sikkert har sluttet sig i øst. Stumper af skibets østmur og de østre hjørner står bevaret i det andet sæt hvælvpiller fra øst. Langmurene er, som nævnt, rejst over kvadre fra den romanske forgænger, der udgør de nederste to skifter i teglstenskirken. Skibet har øjensynlig kun haft et enkelt (†)*dørsted*, anbragt vestligst i nordsiden. Døren er i facaden udformet som en fladbuet åbning under et højt, spidsbuet spejl (fig. 5). Den er lukket med munkesten og står som blænding i facaden, mens dørstedet indvendig tegner sig som revnedannelser i væggen. Seks af skibets syv oprindelige *vinduer* er endnu bevarede (jf. fig. 7). De falsede, fladbuede åbninger, fire i syd og tre i nord, har fået deres indvendige lysning udvidet en smule, men står ellers uforstyrrede. Kun nordsidens andet vindue fra øst er forsvundet i 1700-tallet (se ndf.).

Skibets *indre* har fra begyndelsen været *overhvælvet* med fire slanke ribbehvælv, der hviler på halvstens skjold- og gjordbuer samt falsede, halvstenspiller, der formentlig er i forbandt med langmurene. Ribberne er udført med en karakteristisk spidsrygget formsten, der optræder hyppigt blandt egnens kirker i 1400-tallets første halvdel.[18] Pillerne i de østre hjørner når ikke ned til gulvet, og kampesten i gulvet begge steder godtgør, at †korbuen har været flankeret af to †*sidealtre* (fig. 63).

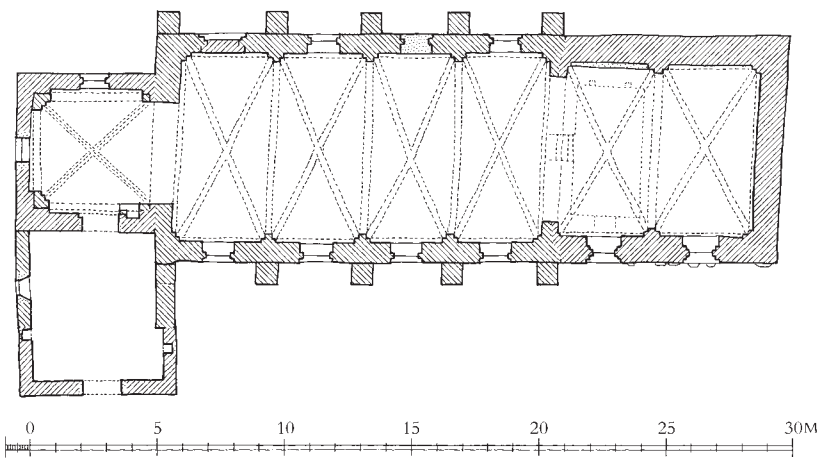

Fig. 6. Grundplan. 1:300. Målt af Clausen & Weber Arkitekter 2006, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2017. Signaturforklaring s. 11. – *Ground plan. Key on. p. 11.*

Fig. 7. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The church seen from the south.*

Udvendig støttes murene nu af ni *støttepiller*, som modtager trykket fra skibets hvælv, idet en tiende pille allerede i middelalderen er blevet delvis nedtaget og integreret i våbenhusets østmur (jf. s. 4327). De intakte piller afsluttes øverst af en dobbelt falsgesims, anbragt over et led udført som kvart rundstav, alt sammen under en skrå afdækning med vingetegl.[19] Det kan ikke umiddelbart afgøres, om støttepillerne er muret i forbandt med skibet.

Over hvælvene står en rest af den tilsyneladende glatte vestre (†)*gavltrekant* bevaret i tårnets østmur, mens de østre gavle forsvandt, da langhuskoret blev opført.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer, hvoraf hovedparten er i munkesten i munkeskifte. Efter den gotiske kirke var opført, blev der først rejst et tårn i vest, hvorefter man givetvis forlængede bygningen mod øst ved at bygge et langhuskor, nok som gravkor. Der blev også tilføjet et mindre våbenhus ved tårnets sydside, som efterfølgende er udvidet.

Tårnet, der er smallere end skibet og anbragt en smule forskudt mod syd (jf. tårnet i Åsum, s. 3488-91), består nu af tre stokværk, hvori klokkerne hænger i det øvre (fig. 10). Murene er kun ca. 80 cm tykke, hvilket er usædvanligt, men skyldes formentlig, at bygningen oprindeligt kun var i to stokværk, hvorved den har lignet tårnet i Birkende betydeligt (s. 4374). Klokkestokværket er eftermiddelalderligt og sandsynligvis opført i 1600-tallet (jf. s. 4328), som afløser for et tømret stokværk fra midten af 1500-tallet (jf. s. 4328). Tårnet dækkes af et sadeltag med gavle i øst og vest. Den oprindeligt ganske lave bygning er rejst ind over skibets vestgavl, hvor den hviler på en rund aflastningsbue.

Tårnrummet forbindes med skibet ved en rund, overgribende arkade (jf. fig. 45), mens en

Fig. 8. Blændet overdør i tårnets nordside (s. 4322). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Bricked-up overdoor in the north side of the tower.*

fladbuet *dør* i sydmuren, anbragt i et højt spidsbuet spejl, leder ind til rummet udefra.[20] Ved tårnets tilkomst er adgangen til kirken således blevet flyttet fra nord- til sydsiden. Døråbningen er sekundært udvidet og nu udstyret med retkantet karm. Rummet får lys gennem to vinduer; et i vest og et i nord. Den fladbuede åbning i vest, i facaden anbragt i spidsbuet spejl, hører til den originale rumindretning, men den eller de oprindelige false er borthugget, så vangerne nu står glatte. Vinduet i nord er sikkert brudt i 1800-tallet. Et lavtsiddende *krydshvælv* dækker tårnrummet og hviler på falsede helstenspiller og runde skjoldbuer (fig. 11). Hvælvribberne er udført med samme pæ-

Fig. 9. Blændet overdør i tårnets nordside set fra mellemstokværket (s. 4322). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Bricked-up overdoor in the north side of the tower.*

Fig. 10. Tårnet set fra nordvest (s. 4322). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The tower seen from the north west.*

restavslignende formsten, som også genfindes i skibet. Fra begyndelsen var tårnrummet dækket af eller planlagt med et andet †hvælv, hvis spidse skjoldbuer, en halvsten dybe og formentlig i forbandt med murene, ses bag det nu eksisterende hvælvs buer (jf. fig. 11).

Ved opførelsen var der adgang til tårnets øvre del på nordsiden gennem en højtsiddende, fladbuet (†)døråbning (fig. 8-9), hvis inderste del er hævet noget over det ydre stik, der på indersiden springer lidt frem som en art bryn. En tilsvarende udformning genfindes i Drigstrup Kirke (s. 4081 og fig. 13). Døren kom man formentlig op til via en tømret †*fritrappe*. Døren blev blændet og fritrappen nedtaget, da man henlagde adgangen til våbenhusets loft (se ndf.).

Mellemstokværket udgjorde sandsynligvis tårnets øvre afslutning, før det blev forhøjet i 1500-tallets midte. Stokværkets fornyede bjælkelag ligger højere end det oprindelige, muligvis som

resultatet af et nyt hvælv i tårnrummet. Rummet åbner sig mod syd, nord og vest med karakteristiske lange, fladbuede og falsede vindueslignende glamhuller. Den søndre åbning er efterfølgende blevet inddraget som dør mellem våbenhusets loft og tårnet. En ny fyrretræstrappe fører op til det yngre klokkestokværk (s. 4328).

Tårnets middelalderlige øvre afslutning kendes ikke, men det har givetvis stået med spidsgavle, der kun har raget ganske let op over skibets tagryg.

Fig. 11. Tårnrummets sydside med to generationer af skjoldbuer (s. 4322). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *South side of tower interior with two generations of wall ribs.*

I løbet af 1500-tallets første tiår blev koret nedrevet og et nyt *langhuskor* på to hvælvfag opført. Murene hviler på en rejst syld af kløvede marksten, der på sydsiden træder en smule frem af facaden og ligeledes er synlig indvendig i østvæggen. Øverst afsluttes langmurene af en dobbelt falsgesims, der er helt fornyet i små teglsten. Indvending hæver langhuskoret sig over skibet med et trin. Rummet får lys fra syd gennem to brede, fladbuede, dobbeltfalsede vinduer, der stammer fra opførelsestidspunktet. Koret er dækket af to indbyggede krydshvælv, som hviler på falsede piller og spidse skjoldbuer; begge en halv sten dybe. I nordsiden er den vestre skjoldbue blevet udmuret med tegl i normalformat. Øverst i øst afsluttes langhuskoret af en *blændingsprydet spidsgavl* med 11 kamtakker (fig. 12). Gavlspidsens fem spidsbuede højblændinger er stigende og

Fig. 12. Korets østgavl (s. 4325). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The east gable of the chancel.*

koblede, således at hver blænding tvedeles af en profileret konsol. Blændingerne rejser sig over en frise af kvadratiske småblændinger, der markerer korets gesimshøjde, mens kamtakkerne er prydet af skiftevis cirkel- og kvadratiske blændinger. Den øverste kamtak står dog uden udsmykning; i stedet er en cirkelblænding anbragt umiddelbart under gavlens top. I den midterste højblænding sidder en fladbuet glug, der giver lys til loftet over korets østende.

En *krypt*, tidligst nævnt af biskop Jacob Madsen 1590, er opført under koret i 1500-tallets første

Fig. 13. Korets indre set mod sydøst (s. 4325). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Interior of chancel looking south east*.

Fig. 14. Våbenhuset, set fra syd (s. 4327). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The porch seen from the south.*

del (fig. 58).[16] Det rektangulære kammers øst- og vestmur er opført i granitkvadre, mens de to andre mure er udført i munkesten og står med åbne bomhuller. En vestvendt (†)trappe med trin af egebjælker gav adgang til krypten, men står siden 1906 som blændet kælderhals, mens en lysskakt i sydsiden giver lys til rummet og nu ligeledes fungerer som eneste adgangsvej til gravkammeret. 1896 blev rummet renoveret og dækket af et muret 'kappedæk'.[21] De anvendte kvadre i krypten må være genanvendte og antyder, at der kunne være en sammenhæng mellem langhuskorets opførelse og gravkammeret, således at kvadrene stammer fra det nedbrudte kor. Østudvidelsen af kirken kan i det lys opfattes som gravkor (jf. s. 4359) på linje med udvidelserne i Nørre Lyndelse (s. 3934) og Nørre Søby (s. 4027) kirker.

Våbenhuset ved tårnets sydside står med en sydvendt, blændingsprydet spidsgavl (fig. 14). Hvornår det er opført, er uklart, men formentlig er det sket kort efter tårnets færdiggørelse, idet våbenhuset blev udvidet allerede i senmiddelalderen. Det er bredere end tårnet, og østmuren er således opført ind over den vestre murpille, hvilket har medført, at østmuren er tykkere end våbenhusets flankemure. Som bygningen ser ud nu, er den et resultat af en tidlig ombygning, formentlig allerede udført i middelalderen, hvor våbenhuset både blev forlænget og forhøjet. Døren i syd er udvidet i højden og bredden, mens rummet nu oply-

ses af et nyere vindue i vestsiden. Efter udvidelsen af våbenhuset blev det oplyst af to mindre †glugger med trappestik anbragt i øst- og vestmuren, der nu står som indvendige nicher (fig. 47). Det flade træloft er efter middelalderen blevet hævet, mens et vandret afsæt i sydvæggen viser, hvor det oprindelige loft omtrent lå. Over våbenhuset rejser der sig en blændingsprydet spidsgavl i syd med 11 kamtakker. Udsmykningen begynder allerede et stykke under bygningens gesimshøjde, idet en frise af aftrappede, rudeformede blændinger strækker sig tværs over facaden. Herover løber to savskifter fulgt af en frise med kvadratiske småblændinger. Øverst afsluttes udsmykningen af to spidse højblændinger. De øvre kamtakker er ligeledes udsmykket med småblændinger, en cirkel, et ligearmet kors og et kvadrat. Umiddelbart over gesimshøjden sidder to oprindelige fladbuede glugger, der bryder de to savskifter.

Stort set alle detaljer fra det oprindelige (†)våbenhus er forsvundet, men det har nok drejet sig om en relativt kort halvtagsbygning, som den eksempelvis kendes i lidt større dimensioner ved Pårup Kirke (s. 2661).

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Kirken har gennemgået flere ændringer efter reformationen, der til dels har forandret bygningens middelalderlige udseende. En af de formentlig tidligste ændringer er affasningen af den østre fals på sydsiden af skibets anden hvælvpille for at skabe plads til prædikestolen.

Biskop Jacob Madsen skriver 1590, at koret var højere end skibet, men at denne forskel senere er blevet udlignet.[16] Det må betyde, at skibets tagstol blev omsat med en stejlere hældning eller er forhøjet, antageligvis relativt kort forinden Jacob Madsens besøg ved kirken, idet det næppe ellers ville være nævnt i biskoppens visitatsnotater.

Biskop Madsen fortæller endvidere: »… et Torn muret mellem Stenger offuen paa«. Det må betyde, at det senmiddelalderlige *tårn* var blevet forhøjet før 1590 med et nyt klokkestokværk i †*bindingsværk*, hvilket også fremgår af biskoppens skitse af kirken (fig. 61).[16] Den tømrede tårnoverdel var ifølge skitsen udstyret med en *kvist*, som det også kendes i Fraugde (s. 3533) og Allerup (s. 3621) kirker. Overdelen blev sikkert opført som konsekvens af forhøjelsen af skibets tagstol. Den forsvandt muligvis allerede i begyndelsen af 1600-tallet og blev erstattet af et muret klokkestokværk (jf. ndf.) (jf. fig. 10). Hvornår tårnets murede *klokkestokværk* kom til, er usikkert, men det har nære paralleller til det klokkestokværk på Stubberup Kirke (Bjerge Hrd.), som Erik Hardenberg lod bygge o. 1600. Tårnoverdelen i Marslev er opført i røde sten, der nærmer sig et

Fig. 15. Våbenhusets indre (s. 4327). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Interior of porch*.

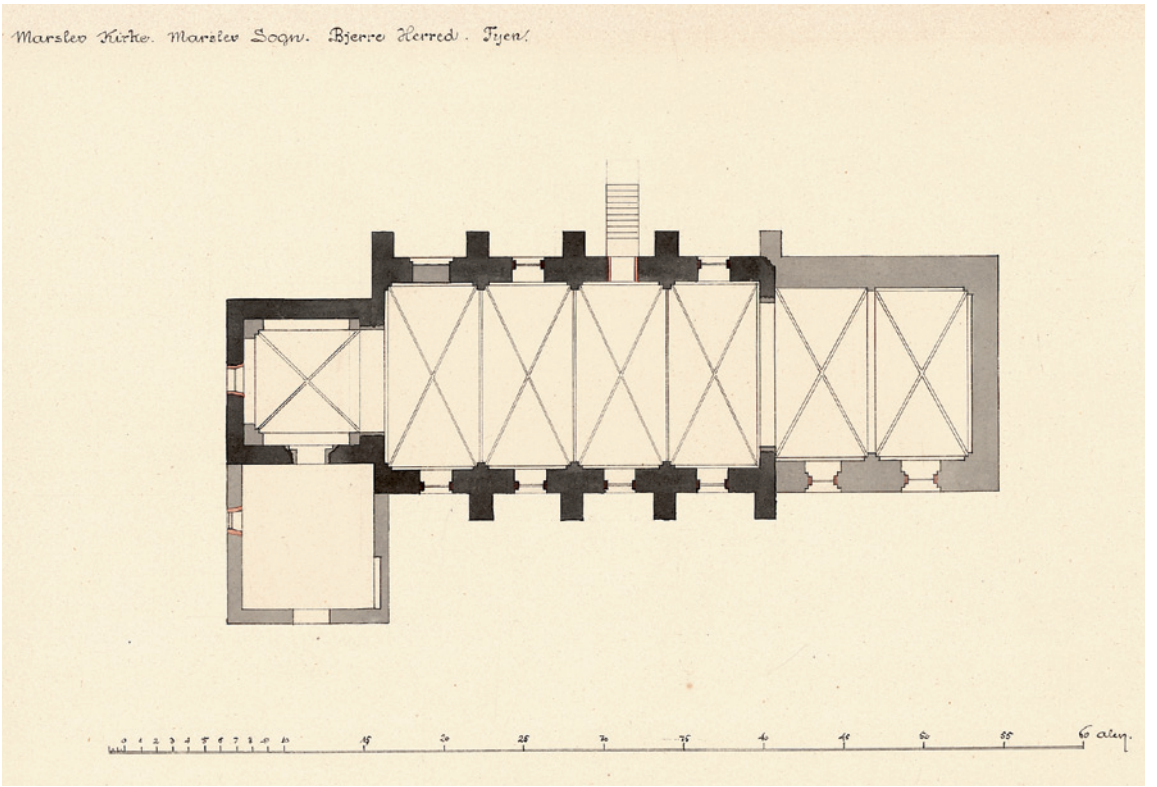

Fig. 16. Plan af kirken. 1:300. Målt og tegnet af Erik Schiødte, 1884. I NM. – *Ground plan.*

moderne normalformat, med spidsgavle i øst og vest, mens murene i nord og syd afsluttes med en falsgesims. Stokværket har ved opførelsen åbnet sig med fire glamhuller; et mod hvert verdenshjørne. I nord og syd er de brede, fladbuede åbninger falsede, mens de mod øst og vest er slanke og ufalsede. Det vestre †glamhul er nu blændet. Gavltrekanterne hæver sig med 11 kamtakker og næsten identiske blændingsdekorationer, hvis forskel skyldes en senere ommuring. Den østre gavltrekant er bedst bevaret. Her ses seks fladbuede højblændinger, der er koblet parvis. I vest genfindes samme systematik, men blændingerne er afsluttet med kurvehanksbuer, og de to midterste blændinger er blevet lagt sammen til en. Forskellene i kompositionen skyldes, som nævnt, en ommuring af gavlspidserne, der muligvis allerede er udført 1881.[22]

I 1700-tallet (jf. s. 4348) blev et †*herskabspulpitur* opstillet i skibet med udvendig adgang, og det andet †vindue i nordsiden blev brugt som udgangspunkt for døren (jf. fig. 16 og 60). Pulpituret blev nedtaget 1903 og døråbningen blændet med små sten. Den murede fritrappe op til døren, placeret vinkelret på skibet, har efterladt sig spor i facaden, mens der indvendig ses en behugning af skjoldbuen, hvor stolen sad.

Bygningen har undergået flere *istandsættelser* siden 1800-tallet, tidligst 1826, hvor man lod kirken 'reparere'.[23] Allerede 1864 undergik kirkens murværk endnu en udbedring, denne gang omtalt som en hovedreparation.[22] Navnlig tårnet har fået adskillige istandsættelser og reparationer siden 1881, hvor facader og gavltrekanter er blevet delvist skalmurede.[22]

Senest gennemgik det en omfattende restaurering 1949, under ledelse af arkitekt Thorvald Nygaard (Odense), der indebar yderligere skalmuringer af tårnets øvre del samt glamhullerne i facaden.[24]

Gulve. Man træder tre trin ned for at komme fra våbenhuset til skibet. I langhuset ligger der

Fig. 17. Indre set mod øst efter 1912. Postkort i NM. – *Interior looking east, after 1903.*

siden 2007 samme type gule teglsten i sildebensmønster, mens der siden 1964 i våbenhuset ligger rødlige teglsten i langsgående bånd.[25] Murstensgulvet i kor og skib har afløst sorte og hvide kvadratiske klinker i kirkens østende, mens den vestre del var dækket af ottekantede gule klinker, begge dele lagt 1892.[22] Gulvet i våbenhuset har afløst et tilsvarende teglgulv lagt 1902.[22]

Tagværket over langhuset er i fyr og sikkert opsat i slutningen af 1800-tallet under et af de mange arbejder med taget, som blev gennemført i den periode.[26] Våbenhusets tagværk er ligeledes i fyr og stammer givetvis fra 1877, hvor bygningen blev istandsat.[21] Tårnets tagværk i fem fag er af eg og har to lag hanebånd med skråstivere i den nedre del.[21]

Tagbeklædning. Tagene er overalt hængt med røde vingetegl, som senest er fornyet 1984.[27] 1590 omtaler biskop Jacob Madsen kirken som tækket med tegl på alle tage, men 1631 var tegltagene helt eller delvist blevet erstattet med †bly.[28] Blytaget blev imidlertid udskiftet før 1862, hvor kirken atter beskrives som tækket med tegl.[22]

Opvarmning. Et naturgasdrevet varmeanlæg er installeret 2010.[29] Kirken har kunnet opvarmes siden 1871, hvor hofjægermester von Løvenhielm lod en †kakkelovn opstille.[22] Før 1903 stod kakkelovnen i 2. fags sydside (jf. fig. 44), mens den herefter stod i 3. fags nordside (jf. fig. 17) Ovnen blev senere udskiftet med en koksfyret †kalorifer 1932.[22] Denne blev 1956 afløst af et †oliefyr, som fungerede frem til det nye varmesystem blev indlagt.[30]

Bygningen fik indlagt *elektricitet* 1912.[22]

Kirken er hvidkalket ude og inde, men i det ydre står enkelte af den rejste sylds kampesten blanke. Våbenhusets bjælkeloft er malet lyst gråt. Der ligger perlegrus langs bygningens sydside, mens der er græsplane langs nordsiden. Denne plæne har afløst en †pikstensbelægning etableret 1866.[22] En brostensbelægning fører fra kirkegårdslågen op til våbenhuset, hvor der siden 1908 har været anlagt en lille plads.[22]

Fig. 18. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Interior, looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens middelalderlige inventar omfatter den romanske døbefont, der hører til den fynske arkadefontegruppe, et fragment af det senmiddelalderlige alterbord, som er integreret i det nuværende alterbord, samt en jernbeslået ⋆dørfløj, der blev skænket 1533 af Hans Stigsen Ulfeldt og nu befinder sig i Nationalmuseet.

Alterstagerne er fra o. 1575, mens altertavlen er fra 1592 og tilhører en gruppe af baldakinaltertavler, som indtager en hovedrolle i den efterreformatoriske nyindretning af kirkerummene på Fyn i 1500-tallets sidste årtier (jf. også Bogensetavlen s. 2141 samt Munkebotavlen s. 4149). Den kalkformede sandstensfont er anskaffet 1643, mens klokken er støbt 1653 af Lauritz Jensen og givet til kirken af stiftsskriver Hans Brodersen. Formentlig på grund af plyndringerne under Karl Gustav-krigene 1657-60 anskaffedes 1661 et nyt altersæt og et dåbsfad; sidstnævnte er udført af Simon Mathiesen, Odense, og skænket af kirkeejer Bjørn Kaas og hustru Birthe Rothkirck.

Den senbarokke prædikestol er skænket 1704 af kirkeejer Hans Brockenhuus von Løwenhielm og hustru Ide Sophie Gersdorff og skiller sig ud blandt det fynske materiale i kraft af sine helt glatte storfelter. Fra 1700-tallet stammer en pengeblok og en klingpung samt Didrik Strahlborns klokke fra 1745, et altermaleri forestillende Nadveren fra o. 1750 og et (†)tårnur, som er bygget 1778 og skænket af kirkeejer, major Hans Eriksen Brockenhuus von Løwenhielm.

En gipskopi efter Bertel Thorvaldsens Kristus blev anskaffet som alterprydelse 1850, men står nu i ligkapellet. I slutningen af 1800-tallet blev kirkerummet moderniseret ved udskiftning af stolestaderne 1887-91 og også af alterskranken 1892. I 1920'erne føjedes en del inventar til kirken, herunder en syvstage fra o. 1922, den ældste lysekrone, der blev skænket 1925 af Niels Madsen og hustru Stine fra Rastrup Gammelgård, og på omtrent samme tidspunkt anskaffedes salmenummertavlerne og præsterækketavlen. Endelig er dåbskanden udført 1929 af Knud Eibye, Odense, mens det mærkværdige kirkeskib er udført o. 1930 af 'Illemoseskrædderen', Anders Madsen.

Den seneste større tilføjelse til inventaret er et menneskestort krucifiks udført 2001 af Patrick Jensen, Svendborg.

Farvesætningen er et resultat af de løbende restaureringer igennem 1900-tallet, begyndende med rekonstruktionen af altertavlens oprindelige bemaling 1912, den tilsvarende restaurering af prædikestolen 1957, hvor det dog besluttedes at male stolen i en lidt mør-

Fig. 19. Altertavle, 1592 (s. 4333). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Altarpiece, 1592.*

kere tone end dens oprindelige blå bemaling, og endelig den samtidige røde staffering af stolestaderne, som imidlertid er blevet justeret en smule 2008.

Ændringer og istandsættelser. Den efterreformatoriske nyindretning af kirken fandt sted i tiden o. 1590, dels ved anskaffelsen af en ny †prædikestol, dels ved udskiftningen af den senmiddelalderlige †skabsaltertavle med den nuværende skriftaltertavle. Omkring 1750 synes endnu en modernisering at have fundet sted, eftersom altertavlen blev malet grå, et nadvermaleri blev indsat i storfeltet, og alle de øvrige indskrifter blev overmalet eller forandret, mens prædikestolen blev nymalet i en kraftigere blå tone. 1850 og 1871 blev inventarets hovedstykker malet i egetræsådring af varierende kulør, inden en større forandring af inventaret blev gennemført frem mod 1894, hvor stolestaderne og alterskranken som nævnt blev fornyet, ligesom det senmiddelalderlige (†)alterbord blev delvist fjernet, og †præste- og degnestolene, der stod ved dets sider, kasseret, inden hovedstykkerne atter blev malet i egetræsådring.

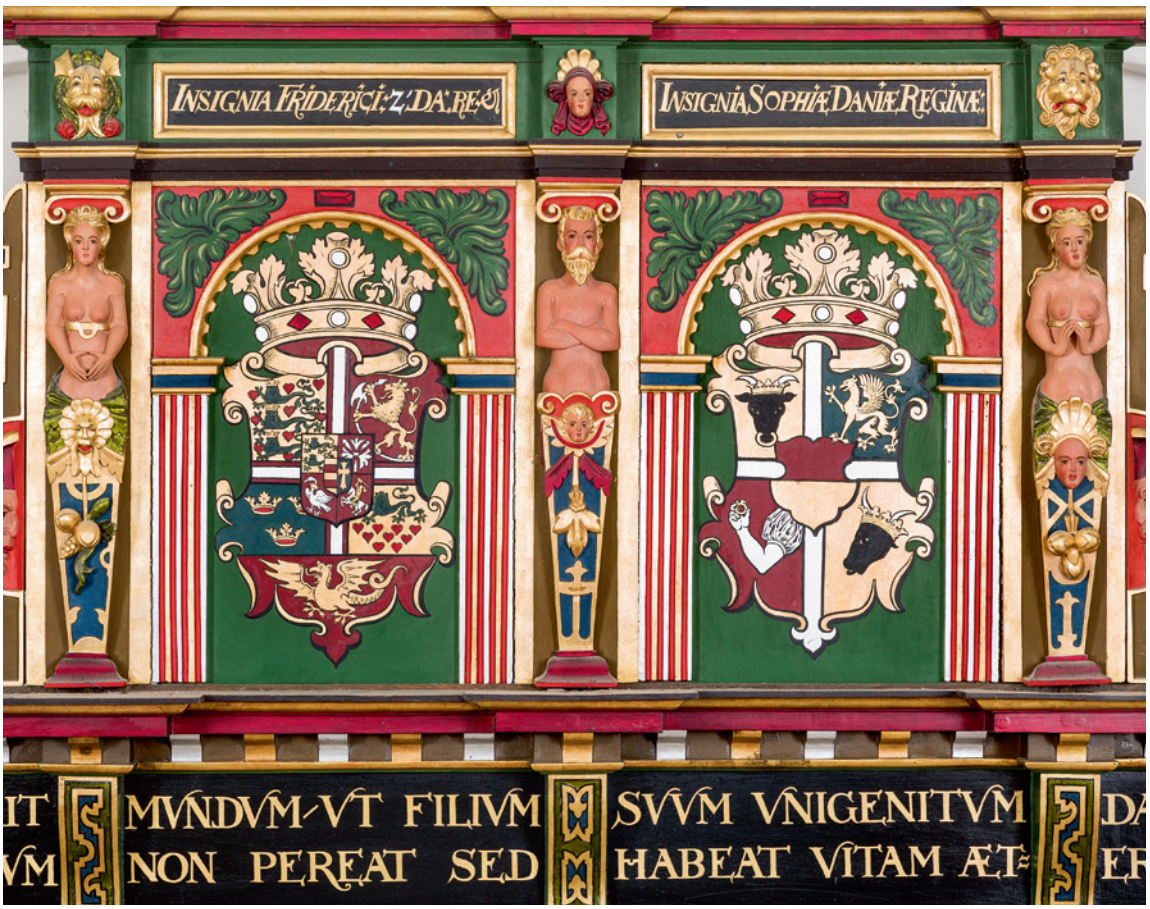

Fig. 20. Altertavles topstykke (s. 4334). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Top of altarpiece.*

Alterbordet er en nyere trækonstruktion, 195×78 cm, 98 cm høj, der er beklædt med et *alterklæde* af rødt fløjl med guldkors. Bordet er bygget op mod en rest af et senmiddelalderligt, muret (†) *alterbord,* 192×59 cm, 97 cm højt. Bordets ringe dybde skyldes, at der 1892 blev hugget ca. 84 cm af dets bagside,[22] således at der blev skabt et lille rum til præsten bag altertavlen. Ved synet 1664 konstateredes bordet at være ganske brøstfældigt, og det må være repareret samme år.[31]

†*Sidealterborde*(?), et på hver side af den fjernede †korbue (jf. s. 4320).

†*Alterdug,* nævnt 1665, af linned.[32]

†*Alterklæder.* 1) Nævnt 1590 som værende af gyldent fløjl og skænket af Gertrud Ulfeldt til Vejrupgård (jf. †messehagel).[16] 2) Ved synet 31. juli 1665, der var foranlediget af Bjørn Kaas' erhvervelse af kirken, fandt man, at der var behov for et nyt alterklæde i 'rød eller anden farve'.[33] 3-4) Nævnt 1893, da det gamle alterklæde blev fornyet, med et 'i samme stof' – vel rødt fløjl – og guldkors.[22]

Altertavlen (fig. 19-23) fra 1592 er en skrifttavle af baldakintype med postament, tilbagetrukket storstykke og topstykke, alt med vinger. Den fremstår i sin oprindelige farveholdning, der blev restaureret 1912.

Den arkitektonisk opbyggede tavle har et tilbagetrukket storstykke med tre felter. De adskilles af pilastre, der ligesom de foranstillede korintiske søjler har beslagværksornamenterede prydbælter. Over storfelterne formidler en kvartrund, glat baldakin overgang til den fremskudte frise, der firedeles af smalle fremspring. Storvingerne (fig. 23) er svejfede og står på en løvefod og krones af et ørnehoved og et mindre hundehoved. I vin-

Fig. 21. De oprindelige evangelistmalerier på baldakinen (s. 4334). Matthæus og Markus. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The original Evangelist paintings on the baldachin. Matthew and Mark.*

gens midte er en beslagværkskartouche med et udskåret diademhoved, og i de fire flankerende felter er der frugtklaserelieffer.

Det høje postament har glat felt mellem to fremspring med profilfyldinger. De små postamentvinger er prydet af rulleværk og danner tilsammen en kartouche med årstallet »1592«. Vingerne flankeres af hængestykker udformet som keruber.

Topstykket udgøres af to arkadefelter, der indrammes af hermer (fig. 20). Vingerne har ligesom storvingerne udskåret ørnehoved, beslagværksornamentik og frugtklaser, der her omkranser en halvmedaljon med et diademhoved. Topfrisen har smalle profilfyldinger og fremspring smykket af løve- og diademhoveder. Den afsluttende trekantgavl har et markant tandsnit samt glat felt og prydes af små spir, der gentages yderst på storstykkets frise.[34]

Altertavlen fremstår med sin oprindelige farveholdning, der blev fremdraget og suppleret af Niels Termansen 1912; senest er løse farvelag blevet fæstnet 1996.[35] Rammeværket er grønt med røde profillister og udbredt brug af forgyldning. Frisøjlerne er hvide, og vingerne er overvejende brune og blå, mens baldakinen er malet som en blå himmel omkring de oprindelige malerier af evangelisterne siddende på skyer (fig. 21-22);[15] fra venstre ses Matthæus med englen, derefter Markus uden attribut, Lukas med et fragment af oksen og Johannes, af hvis ørn kun kløerne er bevaret.

I storstykkets felter er trætavler med bibelcitater, der alle er anført med guldfraktur på sort bund. I storfeltet citeres nadverens indstiftelse fra 1 Kor. 11,23-25 på en tavle fra 1912 (jf. ndf.), og i sidefelterne Fadervor (syd) og Luk. 10,16 samt Mark. 16,16. I postamentet fortsættes citatet i storfeltet med 1 Kor 11,27, mens Joh. 3,16 er citeret på latin i frisefelterne med guldversaler på sort bund. I topfeltets arkader (fig. 20) er malet den forrige konge, Frederik II's og Dronning Sophies

Fig. 22. De oprindelige evangelistmalerier på baldakinen (s. 4334). Lukas og Johannes. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The original Evangelist paintings on the baldachin. Luke and John.*

våbenskjolde, og i frisefelterne derover er anført: »Insignia Friderici: 2 da(niæ) re(gis)« (Våben for Frederik 2. Danmarks konge) og »Insignia Sophiæ Daniæ Reginæ« (Våben for Sophie; Danmarks dronning) jf. Bogense Kirkes altertavle, s. 2143 f.).

Mens våbenskjoldene og frisernes indskrifter er rekonstruktioner fra 1912, kunne kridtgrundsindskrifterne med guldfraktur på sort bund ikke identificeres i hverken postament- eller storfelterne. I stedet tog konservator Niels Termansen udgangspunkt i Vrejlev Kirkes (Hjørring Amt) omtrent samtidige skrifttavle, med malede citater i typer, der kendes fra Fyn. Selvom de centrale skriftsteder altså er rekonstruerede, afspejler indskrifterne samlet set det sene 1500-tals nadverritual, hvor nadvergængeren på sin vej frem mod alteret først blev konfronteret med Korinterbrevets sammenhængende indstiftelsesord og formaning i stor- og postamentfelt. Herefter modtog nadvergængeren brødet stående på venstre side af alterbordet, hvor sidefeltet understreger både troens belønning og den ikke-troendes fortabelse. Endelig blev sakramentet gennemført med udskænkningen af vinen ved alterbordets højre side, hvor altertavlen citerer Fadervor og dermed bekræfter nadvergangens troserklæring.[36]

Som omtalt blev den ældste bemaling fremdraget og restaureret af konservator Niels Termansen 1912.[37] I denne forbindelse dokumenteredes flere yngre farvelag. Det ældste stammede fra tiden før 1700 og omfattede en opmaling af især listeprofiler og billedskæreriet. Skriftfelterne synes at være ladet urørte bortset fra nogle initialer, sognepræst Frederik Oldenburg har omtalt 1845. Ifølge ham stod tavlen på det tidspunkt med årstallet »1667« og initialer for kirkeejer Hans Schrøder von Løwenhielm (»H.L.«) og hans hustruer, Bertha von Ahlefeldt og Sophie Bielke, anført 'midt på tavlen', dvs. formentlig på postamentet. Indskriften og givetvis også det nævnte farvelag må derfor stamme fra tiden, mellem Hans Schrøder ægtede Sophie Bielke 1677 og hans død 1699.[38]

Fig. 23. Vinge fra altertavlen, 1592 (s. 4333). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Wing from altarpiece, 1592.*

En grå staffering med brogede detaljer stammer måske fra Hans Brockenhuus von Løwenhielms istandsættelse af kirken o. 1745. I forbindelse med denne staffering blev de ældre farvelag stort set fjernet fra storfeltet, og på det blev malet Nadverens Indstiftelse (jf. ndf.). Samtidig blev indstiftelsesordene anført med gotiske bogstaver i de to sidefelter, og der blev malet blå marmorering i topstykkets arkadefelter.[39]

1850 blev tavlen malet i en meget lys egetræsådring på hvid bund med detaljer i guld og ultramarin.[40] Storfeltet blev malet som en rundbuet niche, og foran denne blev stillet en 55 cm høj gipskopi af Thorvaldsens Kristus (jf. ndf.). 1871 fik tavlen en mørkere egetræsådring, og Luk. 18,16 blev citeret i postamentfeltet.[41] 1894 blev tavlen stafferet igen, denne gang i en lys egetræsådring med forgyldning og enkelte detaljer i orange og grønt.[42]

Altertavlen hører til en gruppe af baldakinaltertavler fra tiden o. 1590, der især kendes fra egnen øst og nordøst for Odense (herunder Seden, s. 3467, og Rolfsted, s. 3817). Foruden baldakinen er gruppen karakteriseret ved at være skrift- eller katekismusaltertavler, dog eventuelt med maleri i storfeltet (jf. s. 3467), ved det tredelte storstykke, og ofte har vingerne dyretræk. I flere tilfælde er Frederik II's og Dronning Sophies navne og våbener desuden malet i topstykket, selvom tavlerne er udført efter kongens død 4. april 1588. Hvad angår opbygning og ikonografi er tavlen særligt nært beslægtet med Bogenses (1588, s. 2141) og Munkebos (1592, s. 4149). Trods Marslevtavlens rigere beslagværksornamentik og variationerne i udskæringen af eksempelvis kerubhoveder er der grund til at overveje, om navnlig de to samtidige tavler i nabolandsbyerne Marslev og Munkebo kan være udført af samme værksted.[43]

(†)*Alterprydelser.* ✶1) (Fig. 24) o. 1750, en fremstilling af Nadverens Indstiftelse malet på altertavlens oprindelige storfeltstavle.[22] Maleriet, der er i meget dårlig stand, viser Jesus siddende mellem Johannes og Peter, idet han velsigner brødet. I forgrundens højre side sidder den groft malede Judas med kroget næse og pengepungen hængende i sit bælte. Billedet blev overmalet 1850 med en skildring af en rundbuet niche, der dannede baggrund for nr. 2. Billedet blev fremdraget under istandsættelsen 1912 og indsat i en ny ramme.[22] Ophængt i sognehuset.

2) 1850, en 55 cm høj gipskopi efter Bertel Thorvaldsens Opstandne Kristus fra Vor Frue Kirke, København (jf. fig. 44). Skulpturen, der står på en høj sokkel, var i anvendelse indtil 1912 og er nu opstillet i ligkapellet.

†*Altertavle,* en senmiddelalderlig skabsaltertavle med en fremstilling af Korsfæstelsen i midtskabet og i fløjene de 12 apostle.[16] Da biskop Jacob Mad-

Fig. 24. Det forhenværende altermaleri, forestillende Nadverens Indstiftelse, o. 1745, (s. 4336). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *The former altar painting, showing The Last Supper, c. 1745.*

sen så tavlen i 1590 karakteriserede han den som 'gammel' og konstaterede, at der var brug for en bedre.

Alterkalk (fig. 25), 1661, udført af Simon Mathiesen, Odense, og skænket af kirkeejer Bjørn Kaas og hustru Birthe Rothkirck. Den 23 cm høje kalk har sekstunget fod med høj standkant prydet af en rombefrise; på standpladen er mestermærket stemplet to gange (*Bøje* II, 4079). Under standpladen er indgraveret årstallet »1661« samt initialer for giverne, »BK« og »(B)RK«; kalken er sikkerhedsmærket.[15] Foden er drevet op mod et sekskantet skaft med fladovalt midtled, hvis bosser bærer versalindskriften »Ihesvs«. Bægret er glat og blev o. 1899 forhøjet ca. 2,5 cm;[22] overgangen markeres af en profilliste. Den tilhørende †*disk* eksisterer ikke længere.

Disken (fig. 25), o. 1878,[21] er 15 cm i tværmål med indgraveret hjulkors på fanen. Under bunden er indgraveret vægtangivelsen »13L 4G«, et mestermærke, »D« og et uidentificeret bymærke,[44] og endelig en sikkerhedsmærkning.

†*Altersæt*, nævnt 1590 som værende forgyldt.[16] Sættet blev formentlig stjålet under Karl Gustav-krigene, for o. 1660 havde kirken hverken kalk eller disk,[45] hvilket dog blev anskaffet året efter (jf. ovf.).[32]

Oblatæske (fig. 26), 1966, er udført af guldsmed Fridhiof Bratland. Den måler 10 cm i tværmål og er 4 cm høj. I det flade låg er stemplet me-

Fig. 25. Altersølvet bestående af Simon Mathiesens kalk, skænket 1661 af Bjørn Kaas g Birthe Rothkirck, samt disk fra o. 1878 (s. 4337). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Altar plate consisting of Simon Mathiesen's chalice, donated in 1661 by Bjørn Kaas and Birthe Rothkirck, and paten from c. 1878.*

stermærke, fabriksmærket »A. Drafland« samt lødighedsmærkerne »Sterling« og »925S«. Den har formentlig erstattet en †*oblatæske* fra o. 1899 af porcelæn.[22]

Alterkande (fig. 26), 1961, er udført af guldsmed Fridhiof Bratland. Den er 23 cm høj med slankt, midtsvulmende korpus, hængslet låg og spinkel hank. Langs den diminutive fod er indgraveret versalindskriften: »Marslev Kirke 1961«, og under bunden ses et stemplet mestermærke, fabriksmærket »A. Drafland« samt lødighedsmærkerne »925S« og »Sterling«.

Alterstagerne (fig. 27), fra o. 1575,[46] er 46 cm høje med kuplet og profileret fod stillet på tre poteben, balusterskaft med stort kugle- samt vaseled og en flad lyseskål. Stagerne er – bort set fra potebenene – beslægtede med Ubberud Kirkes (s. 2779) og de 1592 daterede stager i Skt. Nikolaj Kirke, Vejle (*DK Vejle*, 130).

En *syvstage* fra o. 1922 er 52 cm høj og har balusterskaft med vaseled og arme formet som

Fig. 26. Oblatæske, 1966, og alterkande, 1961, begge udført af Fridhiof Bratland (s. 4337-38). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Wafer box, 1966, and altar jug, 1961, both by Fridhiof Bratland.*

grenværk. Den blev anskaffet for midler, der til dels var indtjent ved afholdelsen af en koncert i kirken 1922.[22]

De to *altervaser*, af sølv, er udført af Svend Toxsværd og if. den indgraverede versalindskrift: »Skænket Marslev Kirke den 4. oktober 1987 af Jenny Lang«. De 18 cm høje vaser er stemplet under bunden med lødigheds- og mestermærke (»SvT«).

†*Messehagel,* nævnt 1590, af gyldent fløjl og skænket af Gertrud Ulfeldt til Vejrupgård (jf. alterklæde).[16]

Alterskranke (jf. fig. 18), o. 1892,[47] af gråmalet støbejern. Den femsidede skranke har spinkle balustre med konsoller af volutsnoede fladjern, der støtter fagenes arkader. Den enkle håndliste står i mørklakeret fyr, og knæfaldet er polstret med rødt fløjl.

†*Alterskranke,* omtalt 1867, da knæfaldet blev udvidet ½ alen i bredden.[22] 1873 fornyedes også rækværket, og hele skranken blev flyttet længere frem i koret.

Fig. 27. Alterstager, o. 1575 (s. 4338). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Altar candlesticks, c. 1575.*

Fig. 28. Dåbsfad, 1661 (s. 4340). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Baptismal dish, 1661.*

Døbefonte. 1) (Fig. 29), romansk, af grålig granit, 74 cm høj. Foden har form som en pyramidestub med indhugget arkademotiv på siderne og tovsnoninger i hjørnerne. En høj vulst med tovsnoning formidler overgangen til kummen, der måler 54 cm i tværmål. Den er udsmykket med arkader med snoede søjler, og ved mundingsranden en frise indrammet af tovsnoninger. Fonten hører til en gruppe af nordfynske arkadefonte, der kendetegnes ved, at arkaderne dannes af simple reliefstave, der spidser til nedefter. Gruppen omfatter også fontene i Klinte og Grindløse (begge i Skam Hrd.) samt Lunde (Lunde Hrd.), med kummerne i Klinte og Lunde som de nærmeste paralleller. Arkademotivets popularitet på egnen ses i øvrigt også af flere romanske gravsten i Rynkeby (s. 4457 ff.).

Da biskop Jacob Madsen visiterede kirken 1590 stod fonten i tårnet,[16] men blev formentlig flyttet kort efter. 1631 er den nævnt som stående forrest i skibet og lidt for nær Mogens Kaas' og Sidsel Friis' herskabsstole, hvorfor den 'burde flyttes til et belejligere sted'.[45] På et tidspunkt efter anskaffelsen af nr. 2 blev den overført til Vejrupgård,[48] men vendte tilbage 1928 og blev atter taget i brug i kirken.[22] Opstillet i skibets nordøsthjørne.

2) (Fig. 30), 1643, af sandsten. Den 106 cm høje font omfatter en slank fod udformet som en lav søjle med firkantet base, skaft udsmykket med en kerub skåret i højt relief og kapitæl med reliefindskriften: »Anno 1643«. Den bægerformede kumme er høj og slank, 52,5 cm i tværmål, og prydes af en reliefhugget skriftrulle med versalindskrift af Gal. 3,27: »Saa mange som ere døbte af eder/ hafve ifordt Christvm Gal: 3« og derunder et Jesumonogram. En del af overkanten er slået af. Bortset fra mindre detaljer er den identisk med fonten i annekskirken Birkende fra 1643 (s. 4392) og uden tvivl udført af samme stenhugger. Den stod 1882 med en bemaling, der blev fjernet.[22] Nu opstillet i våbenhuset.

Dåbsfadet (fig. 28), fra 1661, er af messing, 56 cm i tværmål. Det er dybt, har flad bund og en bred fane med profileret kant, hvorpå er indgraveret versalindskriften: »Marslev Kirke/ 1661«. Dateringen antyder, at et ældre †*dåbsfad* blev bortplyndret under Karl Gustav-krigene 1657-60.

En *dåbskande* fra 1929 er udført af kunstsmed Knud Eibye, Odense. Den er 34 cm høj, har kugleformet korpus med reliefkors, høj hals, kraftig hældetud og profileret fod. På sidstnævnte er indgraveret: »1929«, mens Knud Eibyes mestermærke er stemplet under bunden. En ældre †*dåbskande* blev anskaffet 1863.[22]

'Korbuekrucifiks' (fig. 31), 2001, udført af Patrick Jensen, Svendborg.[15] Den store figur er spændt ud på korset i let skrånende arme, mens benene er let bøjede og med det højre lagt ind over det venstre. Hovedet bærer en flettet tornekrone med store torne og er vendt mod højre skulder; øjnene er næsten helt lukkede og munden let åben. Overkroppen er robust, men skildret med ribbenene tydeligt markerede over den slanke mave; lændeklædet er glat med en sidesnip

Fig. 29-30. 29. Romansk døbefont (s. 4339). 30. Døbefont, 1643 (s. 4340). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *29. Romanesque font. 30. Font. 1643.*

Fig. 31. Krucifiks, skåret af Patrick Jensen 2001 (s. 4340). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Crucifix, carved by Patrick Jensen, 2001.*

ved højre hofte. Korset måler 225×150 cm og er dannet af to simple egeplanker; over Kristus ses en udskåret INRI-seddel. Ophængt på den nordre væg i skibets andet fag fra øst.

Prædikestolen (fig. 32-40) er fra 1704 og skænket af kirkeejer Hans Brockenhuus von Løwenhielm og hustru Ide Sophie Gersdorff. Den består af en kurv i fem fag, hvoraf det sidste er tilføjet 1915 og alene tjener til at skabe afstand til væggen, samt en lydhimmel.

Kurven er udført af glatte paneler, der er inddelt i postament-, stor- og frisefelter af pålimede profillister. I de tre første storfeltsfag fra opgangen er monteret udskårne relieffer, henholdsvis en lodret blomsterguirlande og givernes hjelmprydede våbenskjolde (von Løwenhielm og Gersdorff).

På hjørnerne er frifigurer af de fire evangelister anbragt på lave konsollignende postamentfremspring, hvor de oprindelige, malede navnetræk er anført i grå versaler på blå bund. Fra opgangen ses »S. Matthæus«, der er vist flenskallet og langskægget. Han holder sin bog foran sig i venstre hånd, mens højre arm er strakt ind foran bladranken i første storfelt. Ved hans fod er en diminutiv engel med blækhuset. »S. Marcus« med kort hår og fuldskæg. Han holder hovedet på skrå, og munden er let åbnet, som taler han. Han har en opslået bog i venstre hånd, og bag ham ligger løven. »S. Lucas« med langt hår og glatte kinder. Med venstre hånd holder han i en snip af kappen, mens han har en bog under højre arm. Bag ham stikker oksen hovedet frem. »S. Johannes« er vist med langt hår og skægløs. Han holder bog og blækhus foran sig med venstre hånd og rækker højre hånd ud fra siden i en gestus, der kunne tyde på, at figuren oprindeligt har holdt et skriveredskab. Bag ham ses ørnen.

Postament- og frisefelterne adskilles af hjørnefremspring med påsatte festoner og rosetter. Postamentfelterne udfyldes af bladværkskartoucher med ovale medaljoner, og i frisefelterne er bladborter. Under fjerde fag er et lille kapitællignende hængestykke monteret på en kantstillet planke under kurven, der skjuler den øvre del af en bærekonstruktion fra 1957. Den enkle opgang med spinket jerngelænder er nyere.

Lydhimlen har fem fag, i friserne er der monteret blomsterborter og under fagene hængestykker i form af bladværkskartoucher med kerubhoveder. På hjørnefremspringene står fire udskårne englefigurer med passionsinstrumenterne i hænderne (fig. 37-40); den fjerde engel mangler en arm, men har givetvis holdt tornekronen. Figurerne er lidt yngre end selve prædikestolen (jf. ndf.). Under loftet er en strålekrans, hvorfra hænger en due.

Stolen står i ensfarvet, meget mørk blå staffering fra 1957 med udbredt brug af forgyldning og detaljer i rødt og blågråt; den er en tilpasning af den oprindelige staffering.[49] I postamentets kartoucher er de oprindelige indskrifter fremdraget og står med gule versaler på blå grund: »Sandelig der er jo deri Liud«, »Udgangen i alle Land og deris ord«, »I ald verden Matth 10 Cap 18v« (egentlig Rom. 10,18), og »Anno 1704«.

Fig. 32. Prædikestol, skænket 1704 af Hans Brockenhuus von Løwenhielm og Ide Sophie Gersdorff (s. 4341). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Pulpit, donated in 1704 by Hans Brockenhuus von Løwenhielm and Ide Sophie Gersdorff.*

Stolens fire ældre bemalinger blev konstateret ved en prøveafdækning forud for restaureringen i 1957.[50] Oprindeligt stod den i den blå farve, der nu ses på postamtentkartoucherne og på hjørnefigurernes sokler. Figurer, ornamentik og kartoucher var forgyldte, sidstnævnte med de nu afdækkede indskrifter. Formentlig o. 1750 fik den en kraftigere blå bemaling med detaljer i hvidt, grønt, rødt og brunt. Dette farvelag er det ældste, der har kunnet konstateres på himlens englefigurer, som derfor må formodes at være føjet til stolen ved dennes istandsættelse.[49] Det tredje farvelag omfatter en overvejende hvid bemaling med gulbrun lasur og lysebrune profillister, mens våbenskjoldene var malet hvide, postamentkartouchen var blå og frisens bladbort forgyldt. Denne bemaling synes afstemt efter istandsættelsen af altertavlen 1850 og er formentlig samtidig med denne. Endelig stod stolen fra 1871 i en egetræsådring, der blev justeret i det tidlige 1900-tal (jf. fig. 44).[22]

Stolen blev utvivlsomt skabt til at stå ved sydvæggen, sådan at kurvens uudsmykkede fjerde fag knap ville være synligt. Ikke desto mindre er den omkring midten af 1800-tallet omtalt som opsat ved skibets nordvæg.[51] Hvis oplysningen er korrekt, må den være flyttet tilbage til sydvæggen senest 1871, da den var opsat ved hvælvpillen mellem skibets første og andet fag.[22] Denne opsætning er fortsat indikeret i hvælvribben, der måtte tilpasses for at skabe tilstrækkelig frihøjde. 1915 blev stolen flyttet til skibets sydøstligste hjørne, og det femte, udekorerede fag blev som nævnt tilføjet sammen med en bærekonstruktion af bjælker. Herved var der imidlertid ikke helt plads til Johannesfiguren på hjørnet, og i stedet måtte den flyttes lidt ind foran tredje fag (fig. 36).[22] 1996 blev løse farvelag fæstnet.[22]

Stolens opbygning er temmelig ukonventionel, men selvom det er fristende at opfatte den som

Fig. 33-36. Prædikestolens hjørnefigurer forestillende evangelisterne Mattæus, Markus, Lukas og Johannes, 1704 (s. 4341 f.). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Corner figures of pulpit: the Evangelists Matthew, Mark, Luke and John, 1704.*

Fig. 37-40. Lydhimlens putti der holder passionsinstrumenterne (s. 4342). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Putti of canopy, holding instruments of the Passion*.

en ombygget renæssancestol (jf. †prædikestol), taler den ældste staffering imod dette. Således genfindes kurvens ældste farvelag på de senbarokke evangelistfigurer, der derfor alt andet lige er samtidige med kurven.

En 'ny' †*prædikestol* er nævnt 1590, da biskop Jacob Madsen visiterede kirken. Den var opstillet ved skibets søndre side.[16]

Stolestaderne (jf. fig. 18) er indrettet o. 1887-91 og udført i nygotisk stil.[52] Gavlene er smalle, 127 cm høje og har en spidsbuet fylding, men er tilføjet et udsavet forstykke med kvartcirkulær overdel ved sædet og en vandnæseprofil derunder. Opstillet i to blokke af 16 stole. Den nuværende røde staffering med detaljer i guld fra 2008 (konservator Bent Jacobsen) er en justering af en bemaling fra 1957.[53] Oprindeligt var stolene malet i en 'ikke alt for lys' egetræsådring.[22] Flere af kvindestolene måtte repareres og delvist fornys 1895, da de var angrebet af svamp.[22]

Fig. 41. Pengeblok, 1700-tallet (s. 4347). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Poor box, 1700s.*

Fig. 42. Klingpung, 1700-tallet (s. 4347). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Collection purse, 1700s.*

†*Stolestader* er nævnt første gang 1590.[16] 1871 blev stolene ombygget med bredere sæder, ligesom der blev sat låger i de forreste otte kvindestole. Herefter blev de ligesom det øvrige træværk i kirken malet i egetræsådring.[31]

†*Herskabsstole*, nævnt 1631 som tilhørende Mogens Kaas og hustru Sidsel Friis, ejere af Vejrupgård.[45] Stolene var da gamle og i dårlig stand.

En †*præste- og skriftestol* er nævnt 1590 som 'herlig', men trods alt ikke lige så god som †*degnestolen*, der havde paneler af eg.[16] 1892 blev de daværende præste- og degnestole kasseret.[22] En *armstol til præsten* blev anskaffet 1902.[22]

13 *løse stole,* 1961,[54] tegnet af Hans J. Wegner (model CH-23), er opstillet ved orglet og i koret.

Et †*vægskab* uden lås er nævnt 1664.[32]

Pengeblok (fig. 41)*,* 1700-tallet, af eg, 23×19 cm, 106 cm høj. Den er beslået med tre bånd, og frontens låge er hængslet med to jern, der begge har øskner til låse. På oversiden er en jernplade med tragt. Opstillet i tårnrummet ved døren til våbenhuset.

En *klingpung* (fig. 42) fra 1700-tallet er 140 cm lang og har en nyere, drejet stang, hvorpå den originale pose af rødt fløjl med sort for og en messingklokke er monteret. Henstår i koret.

⋆*Dørfløj* (fig. 43), 1533, skænket af Hans Stigsen Ulfeldt. På døren er monteret smedede frakturbogstaver i fem (oprindeligt seks) linjer: »An(n)o d(omi)ni mx/ xxxiii tha lod/ ieg Ha(n)s S(t)ygssen/ til Weyrwp g[i]ø(r)e/ th(en)ne kircke dør/

Fig. 43. Den jernbundne dørfløj, 1533. (s. 4347). Foto i NM o. 1950. – *Iron-bound door wing, 1533.*

Fig. 44. Kirkens indre før 1903. Fotografi hos kirken. – *Church interior before 1903.*

[mello(m) poske och pinsdag l cc]«.[55] Den nederste linje af indskriften er afsavet på et tidspunkt, efter Abildgaard nedfældede den 1762. Døren er den yngste af de 19 bevarede fynske jernbundne døre, men følger med sine tværliggende skinner og separat smedede frakturbogstaver det samme overordnede skema som de øvrige døre.[56] Dog afsluttes skinnerne almindeligvis af liljer, mens gafler som Marslevfløjens kun ses på Næsbyhoved-Brobyfløjen fra 1512 (s. 2715).

Den stod oprindeligt med mønjerøde jernbeslag på sortmalet træ; enkelte bogstaver viser dog spor efter fortinning.[57] 1665 måtte låsen fornyes.[32] Døren har været benyttet som yderdør indtil 1877[22] og tilgik NM 1884 (inv.nr. D2017).

†*Herskabspulpitur* (jf. fig. 44), først nævnt 1885, da det blev malet, men formentlig opført allerede i 1700-tallet.[22] Det 'grimme, værdiløse fyrretræspulpitur' var indrettet langs skibets nordvæg med udvendig opgang gennem muren.[22] Det havde løsnet sig fra væggen 1901, og da det var i dårlig stand, ønskedes det nedtaget. Dette skete 1903, hvorefter opgangstrappen blev fjernet og døren tilmuret.

Orgel (jf. fig. 45), 1977,[58] oprindelig med 10 stemmer, to manualer og pedal, bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Udvidet 2004 af samme firma. Disposition (12 stemmer, to manualer og pedal): Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Spidsfløjte 2', Sesquialter II, Mixtur III; tremolo. Brystværk: Gedakt 8', Hulfløjte 4' Principal 2', Nasat $1^1/_3$'; svelle (trinbetjente låger). Pedal: Subbas 16', Gedaktbas 8' (2004), Nathorn 4' (2004).[59] Kopler: BV-HV, HV-P, BV-P. Malet i to grå nuancer, gitterværket forgyldt. I kirkens vestende.

†*Orgel* (fig. 46 og 65d), 1913, med seks stemmer, bygget af A. H. Busch & Sønner, København. Disposition: Bordun 16 Fod, Principal 8 Fod, Gedackt 8 Fod, Salicional 8 Fod, Octav 4 Fod, Rörflöite 4 fod. Manualomfang C-f'''. 2 kollektiver: Piano og Tutti.[60] Mekanisk aktion, registerkancel-

Fig. 45. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Interior of the church, looking west.*

vindlade. Sammenbygget kile-pumpebælg og parallel-magasinbælg. Facaden, i renæssancepræget stil, med tre rundbuede pibefelter og inskriptionen »ANNO 1913«, var egetræsådret og havde gyldne detaljer samt rødmalede plader bag pibefødderne. Skænket af Maren Køthe, Sarumgaard.[61] En mindeplade, opsat i kirken, bærer følgende inskription: »Dette Orgel er skænket til Marslev Kirke af Gaardeier, Sognefoged V. Køthes Enke til Minde om vor kære Søn, Landinspektør Lavrits Køthe, født paa Sarumgaard den 8. Februar 1879, død i København den 14. Januar 1913. Herre! lad dets Toner samle Din Menighed til Din Velbehagelighed.« 1948 installerede I. Starup & Søn, København, en elektrisk blæser, og 1957 repareredes orglet af samme firma. På forhøjning i tårnrummet, med spillebord i orgelhusets nordre gavl.[62]

Salmenummertavler (jf. fig. 18), o. 1925. Fire tavler, 95×57,5 cm med ramme udformet som søjler, der bærer et svunget topstykke; til hængenumre. Fremstår i mørklakeret eg.

Præsterækketavle, o. 1952,[15] af eg med profileret ramme og svejfet topstykke og navne anført med guldversaler på det blanke træ. Ophængt i våbenhuset.

Lysekroner. 1) (jf. fig. 18 og 45), 1925. Den store krone har 2×6 s-svungne arme med reflektorskjold i armens øvre sving. Balusterskaft, der foroven slutter i en ring og forneden har en stor hængekugle med knop. På kuglen er indgraveret med skriveskrift: »Skænket til Marslev Kirke af Niels Madsen og Hustru (Stine) Rastrup-Gammelgaard Aar 1925.« Ophængt i skibets andet hvælvfag. 2) En nyere kopi af nr. 1 uden indskrifter og udført i lysere messing end den. Ophængt i skibets fjerde hvælvfag.

†*Lysekroner.* 1) (jf. fig. 17), 1912, en elektrisk krone, der blev anskaffet i forbindelse med indlæggelsen af elektricitet i kirken.[22] 2) 1916, en lysekrone med ti spinkle, s-formede arme. Den blev skænket af gårdmandsenken Anne Clausen, da hun fraflyttede sognet.[22]

Tolv nyere *lampetter* i barokstil er opsat i dels tårnrummet, dels koret.

To *kandelabre* til fem lys er anskaffet 1988 og opstillet i koret. Tilsvarende kandelabre findes i Birkende Kirke (s. 4400).

Kirkeskib (fig. 47), o. 1930, udført af Anders Madsen, Rynkeby, kaldet 'Illemoseskrædderen'. En tremastet fuldrigger ved navn »Anna«, 90×80 cm, med galionsfigur af porcelæn med rød hat og ved roret hans vante overdimensionerede matros. Skibet står i rød-sort bemaling med en broget rombebort. Det blev 1980 flyttet fra skibet til våbenhuset.

(†) *Tårnuret* (fig. 50) fra 1778 er signeret »NCS 1778« på rammen og blev ifølge en †kalkmalet indskrift skænket af kirkeejer, major Hans Eriksen Brockenhuus von Løwenhielm.[22] Et døgnværk af smedejern med timeværksbeslag. Rammen, der måler 78×56,5 cm og er 63 cm høj, er samlet med kilevirkende splitter. Uret reguleres af et hæmværk med hagegang og drives af stokkedrev. Ligesom søsteruret i Fraugde Kirke fra 1761 (s. 3575) er det kendetegnet ved, at pendulet er placeret i urets midte mellem hæm- og timeslagsværkerne.[63] Allerede 1863 var uret tilsyneladende ikke i regelmæssig brug.[22] 1879 blev det skilt ad

Fig. 46. †Orgel, 1913, bygget af A. H. Busch & Sønner, København (s. 4348). Foto Annelise Olesen 1973. – †*Organ, built 1913 by A. H. Busch & Sons, Copenhagen.*

Fig. 47. Kirkeskib, o. 1930, udført af Anders Madsen, kaldet 'Illemoseskrædderen' (s. 4350). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Church ship, c. 1930, made by Anders Madsen, called 'the Illemose Tailor'.*

og sendt til reparation i Odense,[22] hvilket imidlertid ikke løste alle problemerne, for allerede to år senere trængte det atter til en istandsættelse.[21] Senest restaureret o. 1999.[15] Urværket, der kun er delvist samlet, står i et urhus i klokkestokværket.

Klokker. 1) (Fig. 48), 1653, støbt af Lauritz Jensen, Bellinge, tværmål 77,5 cm. Om halsen etablerer fem profillister et indskriftbånd i fire linjer, men kun de to øverste er benyttet til versalindskriften: »Anno 1653 haver Hans Brodersen stigt skriver ladet støbe denne klocke (t)il Marsleøf/ Ki(r)cke Gvd til erre os til gafn saa bev(ar) i di(t) Iesv nafn. Lavrits Iensen Odense«. Over indskriften er en bladbort. Ophængt i en slyngebom i tårnets nordre glamhul.

Der kendes seks kirkeklokker fra Lauritz Jensens hånd, hvoraf dem i Marslev og Uggerslev (Skam Hrd.) fra 1653 er de yngste.

2) (Fig. 49), 1745, støbt af Didrik Strahlborn, Lübeck. 86 cm i tvm. Prydet af palmetbort langs slagkant, om halsen en rig beslagværksbort over og under en indskrift: »Diederich Strahlborn hat mich gegossen«. På legemet er indskriften »Denne klocke haver høyædle og welbaarne/ h. maior Erich von Løvenhielm til Weyervp/ ladet støbe vdi Lvbech anno 1745«. Ophængt i en slyngebom foran det søndre glamhul.

†*Klokker.* 1-2) Da biskop Jacob Madsen visiterede kirken 1590, konstaterede han, at der var to klokker.[16] 1631 var der kun en klokke tilbage, der var af beskeden størrelse og ikke kunne høres så godt. Sognemændene anmodede derfor – tilsyneladende uden held – om yderligere en klokke, som de gerne selv ville 'give noget til'.[45] Det var formentlig denne klokke, der o. 1660 var revnet og næsten havde mistet sin lyd.[64]

Fig. 48-49. Klokker. 48. Nr. 1, støbt 1653 af Laurits Jensen, Bellinge, på foranledning af Hans Brodersen (s. 4351). 49. Nr. 2, støbt 1745 af Didrik Strahlborn, Lübeck, på foranledning af Erich von Løwenhielm (s. 4351). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Bells. 48. No. 1, cast by Laurits Jensen, Bellinge, ordered by Hans Brodersen. 49. No. 2, cast by Didrik Strahlborn, Lübeck, ordered by Erich von Løwenhielm.*

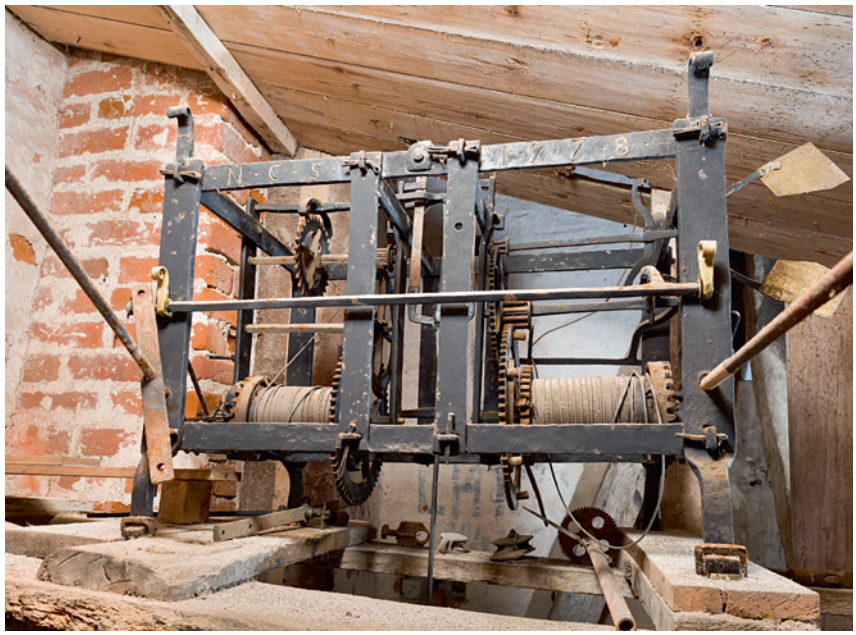

Fig. 50. Tårnur, bygget 1778 af NCS (s. 4350). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Tower clock, built in 1778 by NCS.*

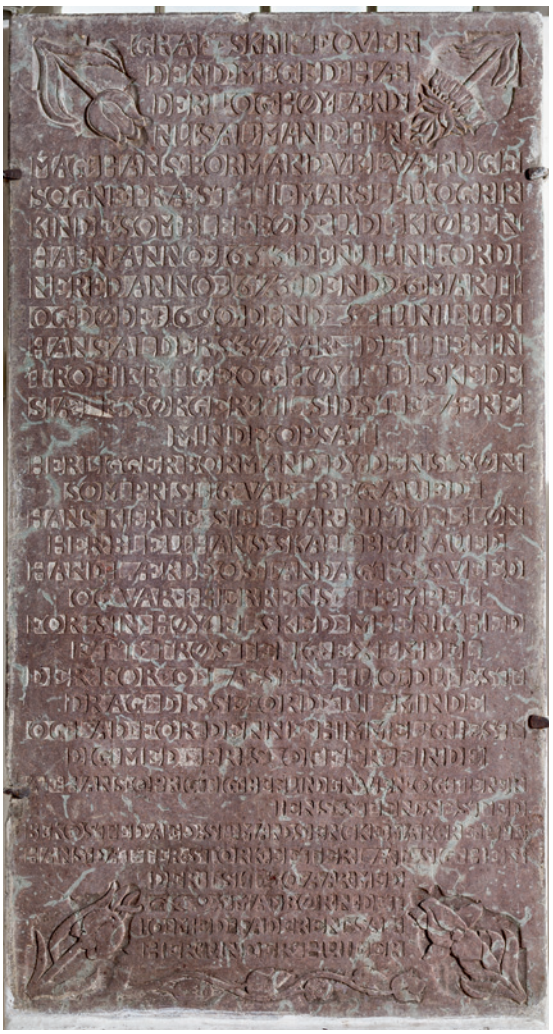

Fig. 51. Sognepræst Hans Bormands epitafium, o. 1690 (s. 4353). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Sepulchral tablet commemorating Parson Hans Bormand, c. 1690.*

GRAVMINDER

Kirkens gravminder omfatter et epitafium fra o. 1690 over sognepræst Hans Bormand, seks gravsten fra perioden o. 1590-1634 samt en gravkrypt, der formentlig er samtidig med den senmiddelalderlige korudvidelse. Fra 1590 vides krypten at tilhøre de skiftende ejere af Vejrupgård, men dette synes at afspejle en betydeligt ældre og muligvis oprindelig situation. Dette er ikke mindst indikeret ved, at de to uhyre velbevarede gravsten (nr. 1-2) fra o. 1590/1600 over kirkeejer Hans Stigsen Ulfeldt til Vejrupgård (†1536) og hustru Anne Friis (†1536) lå i korgulvet nær nedgangen til krypten. Disse to bemærkelsesværdige sten kan tillægges »Odense-monogramisten« og er eksempler på denne stenhuggers introduktion af Gert van Groningens renæssanceformsprog i det fynske materiale. Som det ses af kirkens to sene figursten fra tiden o. 1620 (nr. 3-4) blev dette udtryk særdeles udbredt i de følgende årtier.

I en beskrivelse af kirken fra 1845 nævner sognepræst Frederik Oldenburg,[22] at Hans Jensen Bormands epitafium var nedfældet i gulvet syd for alteret, mens Peder Nielsen Møllers og Mette Jørgensdatter Kottes gravsten (nr. 3) lå på den nordre side af alteret.[65] Han fortæller endvidere, at Hans Stigsen Ulfeldts og hustru Anne Friis' gravsten (nr. 1-2) lå foran alteret, men er tavs om de øvrige gravsten i kirkens gulv, da han mente, de var 'uden interesse'. Gravstenene blev taget op af gulvet 1893 og placeret langs korets vægge.[21] Gravkrypten, der rummer (mindst) seks kister, var i brug indtil 1801.

Epitafium (fig. 51), o. 1690, over magister Hans Bormand, sognepræst til Marslev og Birkende fra 1673, ✶1. juni 1653 i København, †5. juni 1690, 37 år gammel.

Rød kalksten, 170×69 cm. En skriftsten, hvis »Graf skrift« er anført med versaler i forsænkede bånd og afsluttes med ordene: »Dette mind trohiertige og høyt elskede siælesørger til sidste ære minde opsat« samt et mindevers over 20 linjer. I stenens hjørner er rektangulære tulipanrelieffer og mellem de nederste en bort af roser. Epitafiet har formentlig oprindeligt stået eller hængt i koret, men var 1845 indfældet i korgulvet (jf. ovf.). 1893 blev det opsat i korets 2. fag langs sydvæggen (jf. fig. 13).[22]

Et †*epitafium*, med 'indskrift af religiøst indhold', var i 1800-tallets anden halvdel henlagt på kirkegården.[51]

Gravsten. 1) (Fig. 52), o. 1590/1600, over Hans Stigsen, †16. maj 1546, g.m. Anne Friis (nr. 2).

Grå sandsten, 179×72 cm. Figursten med centralt arkadefelt, hvori et fuldfigursportræt af Hans Stigsen Ulfeldt er hugget i relief. Han har halvlangt hår, langt skæg og er iført en rustning, hvis hjelm ligger ved hans højre fod. Han har højre hånd i siden og griber med venstre om et sværdskæfte. Om hans hoved føjer sig en tætsluttende arkade, der bæres af konsoller.

I hjørnerne ses medaljoner med anevåbener; i læseretningen for: Ulfeldt, Foged, uidentificeret

Fig. 52. Hans Stigsens gravsten (nr. 1), opsat posthumt o. 1590/1600 (s. 4353). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Hans Stigsen's tombstone (no. 1), erected posthumously c. 1590/1600.*

Fig. 53. Anne Friis' gravsten (nr. 2), opsat posthumt o. 1590/1600 (s. 4356). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Anne Friis' tombstone (no. 2), erected posthumously c. 1590/1600.*

(to skråbjælker) og Qvitzow. Langs randen løber indskriften: »He(r) liger begrafv(en) erlig oc velbyrdig mand Hans Stiisen til Vervp som døde anno 1546 den 16 maivs Gvdgifve hanne det evighe«. Den var 'anbragt i koret' frem til 1893, da den blev opsat på korets østvæg mod nord.[22] Jf. pendanten nedenfor.

2) (Fig. 53), 1590/1600, over Anne Friis, †9. april 1536, g.m. Hans Stigsen Ulfeldt (nr. 1). Tilskrevet Odense-monogramisten (jf. forrige).

Grå sandsten, 173×69 cm. En figursten af samme type som ægtefællens. Afdøde er portrætteret stående med hænderne lagt skematisk over hinanden. Hun er iklædt fodlang kjole, hvorunder skosnuderne stikker ud, høj pibekrave og tætsluttende hue. Langs halsen hænger et krucifiks i en lang kæde. Om randen løber indskriften: »Her liger ocsa hans kierre hvstrv erlig oc velbyrdig frve Er…(An)ne Friis som døde 1536 den 9 aprilis hvis siel Gvd hafver«. I hjørnerne er medaljoner med anevåbener for Friis, Kruchow (halvmåne), Tinhuus og Barsebek. Stenene lå foran alteret indtil 1893, da de blev optaget og stillet langs østvæggen på hver side af alteret.[22] Opsat ved korets østvæg mod syd.

De to gravsten er af Chr. Axel Jensen tilskrevet »Odense-monogramisten«, på baggrund af blandt andet figurernes positurer og udformningen af konsollerne. Sidstnævnte genfindes i eksempelvis Margrethe Skovgaards epitafium i Odense Skt. Knuds, der muligvis stammer fra 1601 (s. 755), og Brun Rensing og Anne Olufdatter Bagers gravsten fra o. 1590 i Skt. Hans Kirke, Odense, (s. 1455), mens måden, hvorpå figurerne er placeret under de trange arkader, genfindes i såvel sidstnævnte som i Christoffer Bangs og Kirstine Clausdatters gravsten i Sanderum (s. 2983). Alt dette taler for en datering af gravstenene til 1500-tallets slutning, hvorfor det må antages, at de er bekostet af ægteparrets efterkommere, snarest Gertrud Ulfeldt til Vejrup.[66]

Chr. Axel Jensen har endvidere peget på, at de afviger fra dansk skik, derved at ægteparret er givet hver sin sten, selvom de er begravet i samme kirke, ligesom opbygningen med randskrift, hjørnecirkler med anevåben og figurer under konsolbårne arkader afspejler en tysk tradition

Fig. 54. Sognepræst Peder Nielsen og hustru Mette Jørgensdatter Kottes gravsten (nr. 3), o. 1619 (s. 4356). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Tombstone of Parson Peder Nielsen and his wife Mette Jørgensdatter Kotte (no. 3), c. 1619.*

(jf. eksempelvis Gert Rantzaus gravsten i Odense Domkirke, s. 804). Samtidig repræsenterer både arkadernes udformning og Hans Stigsens hånd i siden typisk jyske træk fra Gert van Groningen-værkstedet, og samlet set er gravstenene altså repræsentanter for den kraftige jyske indflydelse, der gjorde sig gældende i 1580'erne og som Odense-monogramisten var den fremmeste bidragyder til.

3) (Fig. 54), o. 1619, over sognepræst Peder Nielsen, ✶1543 i Odense, †16□ med sin anden hustru Mette Iørgen Kottis Daater (Mette Jørgensdatter Kotte), ✶1558 i Odense, †16□.

Grå sandsten, 190×112 cm. Skriftfeltet er todelt af en vandret bjælke, sådan at ægteparrets perso-

nalia er adskilt. Begge er anført med reliefversaler i forsænkede vandrette bånd. Feltet flankeres af smalle vinger hver med sit våbenskjold. I det venstre ses tre stjerner over en liggende halvmåne og initialerne »LHP«, givetvis for Peder Nielsens første hustru, mens det højre våbenskjold er vandret delt med halvmåne over en regnbue og på bjælken initialerne »MKD« for 'Mette Kottes Datter'.[67] Skriftfeltet krones af et relief af Opstandelsen, der er omvundet af et langt skriftbånd, hvorpå en komprimeret version af Joh. 11,25-26 citeres på latin i fordybede versaler.

Den nedre del af stenen er udformet som et postament med to kartoucher. Foroven er en lille, rektangulær kartouche med versalindskriften: »memento mori« (husk, at du skal dø), som flankeres af dels en putto med hænderne på et kranium og et timeglas og foden hvilende på en kugle som tegn på lykkens omskiftelighed, dels et våbenskjold med en hjort og initialerne »HPN« for 'hr. Peder Nielsen'. Herunder er en fladoval kartouche med versalindskriften: »Caveat sibi a/ terra qvi cœ-/ lvm affectat« (Den, der stiler mod Himlen, skal være forsigtig på jorden).

I stenens hjørner er der medaljoner med evangelistsymboler, foroven Matthæus med randskriften: »Matthevs in homine docet Christvm natvm« (Matthæus viser med mennesket, at Kristus er født), og Markus med indskriften: »Marcvs leo rvgiens a morte svscitatvm« (Markus med den brølende løve, at han er genopvækket af døden). De to nedre medaljoner, der delvist skjuler postamentets svungne sider, viser Lukas og randskriften: »et Lvcas in vitvlo monstrat immolatvm« (og Lukas viser med kalven, at han er blevet begravet) og endelig Johannes med ordene: »Et Iohannes aqvila in cœlvm svblimatvm« (og Johannes med ørnen, at han er opsteget til himlen). I stenens nedre kant er hugget initialerne »HMP«.

Selvom indskriften altså fortæller, at Mette Jørgendatter Kotte efter planen skulle begraves i Marslev, endte det ikke sådan; hun blev i stedet begravet i Odense Domkirke (jf. s. 1165). Gravstenen, der nu er opsat vestligst på korets nordmur, lå 1845 på den nordre side af alteret.[3]

4) (Fig. 55), o. 1622, over Niels Bang, †2. marts(?) 1622, med sin hustru »M…«, †16□.[68]

Grå sandsten, 205×131 cm. En figursten med fremstilling af ægteparret i hel figur stående under en arkade, der hviler på slanke pilastre og i midten på en kerubhovedkonsol. Under den heraldiske højre arkade står Niels Bang, der har kort skæg og tilbagestrøget hår. Han er iklædt lang kappe og pludderbukser, skjorte og pibekrave. Han holder hånden på et sværd ved hoften, og i hænderne har han en bog og et par handsker. Ved hans højre fod er et udslidt våbenskjold, hvorpå en stjerne og initialerne »NB« anes. Hustruen er iklædt fodlang kappe over en kjole, og hun bærer pibekrave og hovedlin. Hendes hænder er foldede under kappen, og kun tåspidserne stikker ud under kjolen. Til venstre herfor er et våbenskjold med en halv enhjørning og initialerne »(M)K«.

Fig. 55. Niels Bangs og hustrus gravsten (nr. 4), o. 1622 (s. 4357). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Tombstone of Niels Bang and his wife (no. 4), c. 1622.*

Fig. 56. Gravsten nr. 5, o. 1615/25, sat over en ubekendt kvinde og hendes datter (s. 4358). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Tombstone no. 5, c. 1615/25, of an unknown woman and her daughter.*

Personalia er anført i et felt forneden, men reliefversalerne er nu næsten bortslidte. I sviklen over kerubkonsollen er et relief af Opstandelsen (jf. nr. 2).

Om randen står indskriften i reliefversaler: »Hovmod dig icke (…)/ Lighed mistrøst og icke i elendighed men i/ veyskaal holdt dem til sa-/ men lige lad den ene ey ofver det andet stige«, der afbrydes i hjørnerne af medaljoner med evangelistsymboler: foroven Johannes og Matthæus, forneden Lukas og Markus med deres reliefskårne navne. Opstillet østligst ved korets nordvæg.

Figursten som denne var i 1620'erne en lidt gammeldags type, der var ved at glide ud af brug til fordel for skriftsten (jf. nr. 1). Med de æselrygbuede arkader, der slutter sig tæt om hovederne, og slanke pilastre kan den bedst opfattes som en videreføring af tendenser fra 1500-tallets sidste årtier, som de kendes fra både »Odense-monogramisten«, hvis arbejder bestilleren må have kendt (jf. nr. 1-2), og ikke mindst »Odense-anonymen« (jf. s. 1153-54 og 2350-52).

5) (Fig. 56), o. 1620/25, over en kvinde og hendes datter. Grå sandsten, 162×106 cm. En figursten med fremstilling af en voksen kvinde og et barn, der står under to æselrygformede arkader, der bæres af diminutive pilastre og på midten af en kerubhovedkonsol. Moderen er vist frontalt iklædt fodlang kjole, kort bluse, pibekrave og hovedlin, og hun står med hænderne foldede foran sig. Datteren står på en lav base, og arkaden over hende er lavere end moderens. Hun er iklædt fodlang kjole og pibekrave, og i hænderne har hun et kors.

Sviklen over kerubkonsollen rummer et opstandelsesrelief. Under figurfeltet er et tværrektangulært felt med personalia, der ligesom randskriften er anført med versaler. Begge er svært udslidte, og kun langs den venstre rand genkendes en hel sætning: »Gvd gifve hindis en gledelig Opstandelse«. Randskriften afbrydes af

Fig. 57. Gravsten nr. 6, o. 1634, over CA (s. 4359). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Tombstone no. 6 of CA, c. 1634.*

Fig. 58. Gravkrypten under koret. På billedet ses fra forgrunden følgende kister: Edel von Dyres (nr. 5), Hans Brockenhuus von Løwenhielms (nr. 4), Ida Sophie von Bülows (nr. 6) og Edel Cathrina von Bülows (nr. 3) (s. 4360 f.). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Burial crypt beneath the chancel. In the picture we see the following coffins (from the foreground): Edel von Dyre's (no. 5), Hans Brockenhuus von Løwenhielm's (no. 4), Ida Sophie von Bülow's (no. 6) and Edel Cathrina von Bülow's (no. 3).*

hjørnemedaljoner med evangelistsymboler (i læseretningen for Johannes, Matthæus, Lukas og Markus).

Gravstenen svarer i udformning til Niels Bangs (nr. 2) og må stamme fra samme tid. Trods den lidt enklere udførelse af såvel arkader som evangelistsymboler, er der så god overensstemmelse mellem stenene, herunder ikke mindst de identiske opstandelsesrelieffer, at de formentlig kan tillægges samme stenhuggerværksted.

6) (Fig. 57), o. 1634, over Christopher Andersen, †1634.[22] Grå sandsten, 76×71 cm, med udslidt versalindskrift og forneden et relief af et kranium og en beslagværkskartouche med initialerne »CA«. I våbenhusets gulv.

Gravkrypten under koret (fig. 58) er etableret i forbindelse med korudvidelsen i 1500-tallets første del (s. 4326). Den er imidlertid først nævnt 1590 og tilhørte da Vejrupgårds ejer, enkefru Gertrud Ulfeldt til Vejrupgård. Dette afspejler måske et ældre ejerforhold, som hun søgte at eksplicitere ved at lade de posthume gravsten over forældrene, Hans Stigsen Ulfeldt og Anne Friis, udføre og lægge nær kryptens nedgang i koret o. 1590/1600.

Brugen af krypten er bedst dokumenteret i årene efter 1699, hvor mindst 12 medlemmer af familien Brockenhuus von Løwenhielm til Vejrupgård blev begravet i den.[69] Den sidste begravelse fandt sted 1801 (jf. ndf.).[70]

1942 gennemførtes en undersøgelse af krypten foranlediget af, at Haakon Frans Brockenhuus von Løwenhielm 'besværede sig over' den tilstand, hvori slægtens familiebegravelse var.[71] På dette tidspunkt blev kistepladernes indskrifter afskrevet.[72]

Begravelser. (Hans Stigsen Ulfeldt, †1546; Anne Friis, †1536); Birthe Rothkirck, †1666;[73] Hans Schrøder von Løwenhielm, begr. 5. juli 1699;[74] Frederikke Magrethe Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 5. jan. 1704;[75] major Matzfeldts 22 uger gamle datter, begr. 9. jan. 1719;[76] Frederikke Louise Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 4. maj 1719;[77] Frederik Christian Christoffer Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 18. okt. 1720;[77] Mette Sophia Brockenhuus von Løwenhielm, 25. juli 1722;[78] Ide Sophie Gersdorff, begr. 22. marts 1726;[79] Hans Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 6. okt. 1734;[80] Erik Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 23. okt. 1762;[81] Edel Cathrine von Bülow, begr. 11. febr. 1778;[82] Hans Eriksen Brockenhuus von Løwenhielm, begr. 2. febr. 1781;[83] Edel von Dyre, begr. 25. juni 1782;[84] Ida Sophie von Bülow af Wedendorf, begr. 12. juni 1801.[85]

Mindetavle (fig. 59), 178(9), med våben og initialer for Johann Christoph von Körbitz og Ida Sophie von Bülow. Af sandsten, 47×157 cm. Den har en central barokkartouche, hvis antikvaindskrift nu er ulæselig. Kartouchen flankeres af Körbitz' og Bülows våbener med initialerne »JCGK«[86] og »ISvB«, mens årstallet »178(9)« står over arkitraven. Det tværrektangulære format kan måske indikere, at mindetavlen har siddet som dørstykke over trappen, der gav adgang til Vejrupgårds gravkrypt under koret, hvor Ida Sophie von Bülows kiste, som den sidste, blev stillet i 1801 (jf. kiste nr. 6). Den må i så fald være fjernet senest 1906, da trappen blev sløjfet. Under alle omstændigheder lå stenen på kirkegården ved kirkens nordside indtil 1919-20, da Isabelle Brockenhuus-Løwenhielm lod den afrense og opsætte i våbenhuset til højre for indgangsdøren.[22]

Kister. 1) 1700/25, en barnekiste af brædder med tandsnitprydet låg. Ingen kisteplade. Der er muligvis tale om et af de fire spædbørn, Hans Brockenhuus von Løwenhielm og Ide Sophie von Gersdorff måtte begrave i årene 1704-22 (jf. begravelser ovf.). Kisten står som nummer fem fra syd, delvist under kiste nr. 6.

2) O. 1762, Erich (Brockenhuus von) Løwenhielm til Weyrup, »Kongl. Majt[s] velbestalter Major af Cavalleriet«, †26. sept. 1762. På kistepladen er personalia anført i 19 linjer.[87] *Kistepladen*, af bly, måler 42×32 cm og har personalia i skriveskrift. Kisten er opstillet sydligst i krypten.[73]

3) O. 1778, Edel Cathrina von Bülow, †28. jan. 1788 på Vejrupgård. Den stod 1942 op ad nordvæggen, ved siden af søsterens kiste (nr. 6). *Kistepladen* af bly måler 40×30 cm og har indskrift i skriveskrift.[88] Kisten står op ad kryptens nordvæg.

4) O. 1781, Hans Eriksen Brochenhuus von Løwenhielm, »Major af Cavalleriet og Herre til Weyrup«, †6. jan. 1781. Kisteplade af bly, 42×28 cm, med personalia i skriveskrift over 36 linjer afsluttet af versene:

»Slut Læsere betragt en Kiste
Som giemmer Støvet af en Mand
Der godt og Trofasthed beviste
Mod hver af høi og needrig Stand.

Hans gode Hierte wi her savne
Wi alle derom Widne bør
Han Wen, ja Fiende wille gavne
Imens Han var i Liwe her.

Ham Herren kaldte ud af Liwet
Wed bittre Sygdoms haarde Stød
Et bedre Liw Ham hist blev givet
Men wi beklage her Hans Død.«[88]

Kisten er opstillet som nummer tre fra syd.[73]

5) O. 1782, Edel von Dyre, †13. juni 1782. På kistepladen, 52×29 cm, af bly, er personalia anført i skriveskrift over 31 linjer, der afsluttes med versene:

»En værdig Dame findes her
Nedlagt i denne Kiste
Som Gud og Hver Mand havde kiær
Ey nogen Ondt bewiste

Af Dyrers Slægt den sidste Spiir
Dog blandt os stedse mindes
Thi hendes Dyd erindret bliver
Mens Efterslægten findes

Af Livet kjeed af Møye træt
Hun til sin Gud mon ile
Af Alderdom og Dage mæt
Gik roelig in til Hvile«.[90]

Kisten er opstillet som nummer to fra syd ved siden af ægtefællens (nr. 2).[73] Kisten blev tilsyneladende åbnet i forbindelse med arbejderne 1906, og låget var fortsat skubbet til side 1942. På det tidspunkt beskrives afdøde dog som uberørt,

Fig. 59. Mindetavle, 178(9) med Johann Christoph von Körbitz' og Ida Sophie von Bülows våbener (s. 4360). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Memorial tablet, 178(9) with arms of Johann Christoph von Körbitz and Ida Sophie von Bülow.*

iklædt paryk og med en guldring på venstre lillefinger.[73]

6) O. 1801, Ide (Ida) Sophie von Bülow, †4. juni 1801 på Vejrupgård. Barokformet kiste beklædt med stof. *Kistepladen*, af bly, 40×27 cm, afsluttes af verset:

»Hvil sødt da Salige i Gravens mørke Bolig
Fra livets Byrder fri, hvil her nu trygt og rolig
En glædes Lod du vandt, da du fra Livet gik
For hvad du tabte her, du fuld Erstatning fik«.[90]

Kisten står som nummer fire fra syd.[73]

†*Kisteplade,* o. 1699 for Hans von Løwenhielm, †2. marts 1699 (jf. begravelser ovf.). På kistepladen var indskriften:

»Den høyædle og velbaarne og nu salig i Herren Hans von Løwenhielm til Weirup og Selleberg, Ridder af Dannebroge, Kongl. Mayest. General Lieutenant til Hest, fød d. 28de January 1628 på Leuudte i Angelland, døde den 2den Martij 1699 på Weirup, til Alders 72 aar 4 Uger 5 Dage.

Hans Beene skuiles her
I Overlyus, Skin og Ære,
Hans Siæl forlystes der
Den Himmelkrantz at bære.
Med Løve Mod og Miæd
Paa Lykken giorde Vold
Af egen Dyd og Sved
Han afled Hielm og Skiold
Wivat, Wivat.«.[89]

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52-54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56.59.

Arkivalier. LAFyn. *Fyns bispearkiv*: Synsforretninger og andre indberetninger 1631-1702 (med uddrag af regnskab 1631-35), 1718-35 (*Bispeark*. Synsforretn.); Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786 (*Bispeark*. Kirkeejere); Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-30 (*Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde); Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-81, 1882-98 (*Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde)

Provstearkiver: *Odense Amtsprovsti*: Korrespondance angående Bjerge og Åsum Herreder 1812-14, 1825-27, 1830-31 (*Provstiark*. Korresp.).

Pastoratsarkiv: Journal 1904-68 (*Pastoratsark*. Journal).

Menighedsrådsarkiv: Synsprotokol 1862-1929,1925-85 (*Menighedsrådsark*. Synsprot.); Diverse sager vedr. kirkegård, kirke og præstegård 1908-58 (*Menighedsrådsark*. Div. sager vedr. kirkegård m.m.); Diverse sager 1949-84 (*Menighedsrådsark*. Div. sager).

NM. *Indberetninger*: Anonym e. 1850 (prædikestol, gravminder); Niels Termansen 1912 (altertavle); Niels Termansen 1912a (altertavle);Victor Hermansen 1942 (gravkrypt); Mogens Larsen 1956 (prædikestol); Mogens Larsen 1957 (prædikestol); Jens Johansen 1996 (prædikestol og altertavle); Birgit Als Hansen 2006 (gravkrypt).

Tegninger. NM. Erik Schiødte 1884 (plan, prospekt og døbefont); Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen 1974 (snit og opstalt af tårn). Marslev Sognegård. Johan Andersen 1928 (kirkens eksteriør).

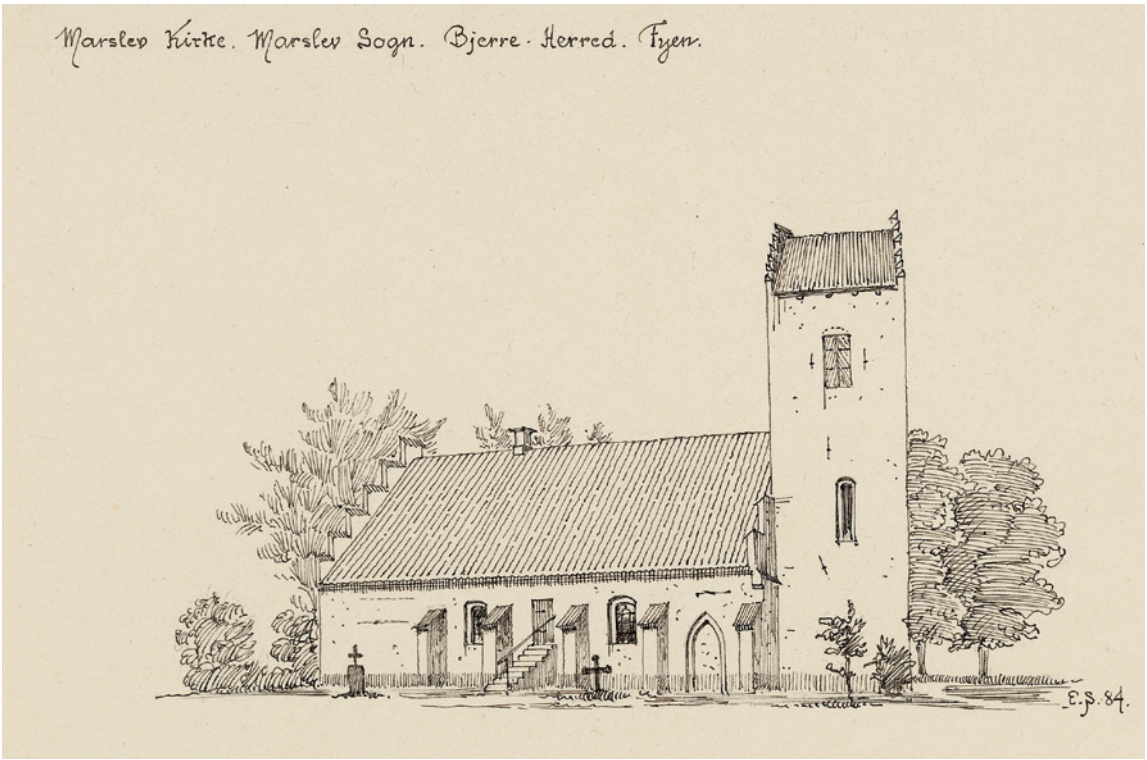

Fig. 60. Marslev Kirke set fra nord. Prospekt ved Erik Schiødte, 1884, i NM. – *Marslev Church seen from the north.*

Historisk indledning ved David Burmeister, bygningsbeskrivelse ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Ole Beuchert Olesen. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2017.

Fig. 61 Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LAFyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in bishop Jacob Madsen's journal of pastoral visitations 1588-1604.*

[1] *ÆldDaArkReg* IV, Kbh. 1885, 204.
[2] Jf. Aage Fasmer Blomberg, »Vejrupgaard«, *Danske Slotte og Herregårde* 7, 1965, 163.
[3] M. Mackeprang, »Fyenske jærnbundne Kirkedøre fra Middelalderen«, *ÅrbOldkHist* 1943, 25. Mackeprang mener, at dette indikerer, at Hans Stigsen Ulfeldt var kirkeejer på dette tidspunkt.
[4] G. Strøm, »Efterretninger om præster siden reformationen i Marslev-Birkende, Kjølstrup, Agedrup og Munkebo«, *FySaml* V, 1871, 306.
[5] *Kronens Skøder* II, 223 (16. marts 1665).
[6] Jf. bl.a. *Kronens Skøder* III, 825 (30. okt. 1719), LAFyn. *Bispeark*. Kirkeejere, *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde, og *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[7] Emanuel Knudsen, *Marslev Menighedsråd i 100 år.* Manuskript i NM.
[8] »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524-1526«, *DaMag* IV, 2, 51.
[9] Marslev er således oplistet under Bjerge Herred af

biskop Jacob Madsen, jf. Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604,* Odense 1995, 139-40, 156-57.
[10] *DaKirkelove* I, 416 nr. 435 (4. febr. 1555).
[11] Ulrik Schrøder »Kirkeriste på Fyn og Ærø«, *FyÅrbog 1981,* 118 skriver, at de svenske soldater også bortplyndrede kirkeristene. Gennemgangen af kirkens 'brøstfældighed' 1664 konstaterede dog blot, at de tre jernriste var i stykker, jf. J. L. Rohmann, »Fyens Stifts Kirke- og geistlige Historie i det 17de Aarhundrede«, *KirkehistSaml* II, 1857, 1, 240.
[12] RA. *DaKanc.* Fynske og smålandske tegnelser (1660-1699).
[13] *Strøm 1871* (note 4), 306-9.
[14] Kirken erhvervede 1979 et areal øst for præstegårdshaven med henblik på en kirkegårdsudvidelse, men projektet blev aldrig realiseret; LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. Sager vedr. Kirkegård m.m. samt Diverse sager vedr. kirken og Den Gamle Skole m.v. 1974-89.
[15] NM. *korr.ark*.
[16] *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 156-57.
[17] *Rohmann 1857* (note 11), 240.
[18] Se eksempelvis Pårup Kirke (s. 2659), Bellinge Kirke (s. 3053) og Fraugde Kirke (s. 3525).
[19] Murpillernes øvre afslutning blev istandsat 1875, jf. LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[20] Der findes flere eksempler på sådanne overgribende tårnarkader i herredet. Se Sanderum Kirke (s. 2923) og Vissenbjerg Kirke (s. 3365).
[21] LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[22] LAFyn. *Menighedsrådsark*. Synsprot.
[23] LAFyn *Provstiark*. Korresp.
[24] LAFyn *Menighedsrådsark*. Diverse sager vedr. kirkegård m.m.
[25] NM. Sagsbeskrivelse ved Nils Engberg (2007); NM. Arbejdsbeskrivelse ved arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen (1964).
[26] Jf. LAFyn. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[27] LAFyn *Menighedsrådsark*. Div. sager.
[28] *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 156-57; LAFyn. *Bispeark. Synsforretn*.
[29] NM. Sagsbeskrivelse ved Niels Engberg (2010).
[30] LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. sager vedr. kirkegård m.m.
[31] *Rohmann* 1857 (note 11), 240-43. Ved synet 1665, der foranledigedes af Bjørn Kaas' erhvervelse af kirken, er alterbordet således ikke nævnt blandt de nødvendige reparationsopgaver.
[32] *Rohmann* 1857 (note 11), 243.
[33] *Rohmann* 1857 (note 11), 244.
[34] Altertavlen er meget atypisk for perioden ved, at den er samlet med jernsøm i stedet for dyvler. Jf. konservator Niels Termansens redegørelse for altertavlens istandsættelse 1912 i NM. *korr.ark*.
[35] NM. Indb. ved Niels Termansen (1912) og Indb. ved Jens Johansen (1996).

Fig. 62. Genanvendt, romansk sokkelsten på skibets nordside (s. 4319). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Reused Romanesque footing stone in the north side of the nave.*

Fig. 63. Rester af nedbrudt sidealter i skibets nordside (s. 4320). Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Remains of demolished side altar in north side of nave.*

[36] Dietrich Diederichs-Gottschalk, *Die protestantischen Schriftaltäre des 16. und 17. Jahrhunderts in Nordwestdeutschland,* Regensburg 2005, 320-23, argumenterer for, at skrifttavler også gør tekst til dekorative billeder, der derved rent visuelt pointerer skriftens forrang. Ud fra en temmelig rigid forståelse af teksternes relation til liturgien peger Diederichs-Gottschalk dog kun på et enkelt tilfælde i det nordvesttyske materiale, hvor skrifttavlen havde en liturgisk funktion i gudstjenesten. En performativ læsning af relationen mellem altertavle og nadvergang, som den der er foreslået her, er imidlertid påvist af Margit Thøfner i hendes analyse af den samtidige altertavle fra 1589 i Skt. Nikolaj Kirke, Kolding. Margit Thøfner, »Imported Patterns and Homegrown Virtues: Hendrick Goltzius's Exemplar Virtutum Prints and the Altarpieces of St Nicholas in Kolding and St Mary in Flensburg« i *Reframing the Danish Renaissance. Proceedings of the International Conference in Copenhagen 2006,* (red. Michael Andersen, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen), *Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History* 16, Kbh. 2011, 119 ff.

[37] Denne restaurering bekostedes af kirkens sidste private ejer, hofjægermester Sophus Vind til Sanderumgård; LAFyn. *Menighedsrådsark.* Synsprot. (donationen af midlerne er nævnt 1909).

[38] LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog. Hans Schrøder blev først adlet under navnet von Løwenhielm 1667 og gift med Sophie Bielke 1677. Dette tyder på, at indskriften først er anført efter 1677 og henviser til slægtens erhvervelse af kirken i 1667.

[39] NM. Indb. ved Niels Termansen (1912a).

[40] NM. Indb. ved Niels Termansen (1912).

[41] NM. Indb. ved Niels Termansen (1912). Bag på altertavlen var anført indskriften: »Staffering er udført af Eilersen 1871«.

[42] NM. Indb. ved Niels Termansen (1912). Bag på altertavlen var anført indskriften: »Aar 1894 blev denne Altertavle restaureret og Malet under Ledelse af Gaardejer Sognefoged Lægdsmand Kirkeværge Dannebrogsmand Peter Andersen. Malerarbejdet udførtes af Malermester Wilhelm Gierahn Odense. Præsten Strøm, Kappelan H. Eriksen, Læreren Petersen. Kirken er de foregaaende Aar forsynet med ny Stole 91 92 93«.

[43] Foruden det generelle slægtsskab mellem de to tavler er de ens i detaljer som frisefremspringenes geometriske ornamenter, om end disse er reliefskårne i Munkebo og malede i Marslev.

[44] Mestermærket ligger nær Horsens-guldsmeden Frederik Anton Sophus Dahlsens, *Bøje* II, 6231, men det uidentificerede stempel svarer ikke til Horsens bymærke.

[45] LAFyn. *Bispeark. Synsforretn.*

[46] Stagerne er formentlig identiske med dem, biskop Jacob Madsen omtaler 1590, *Rasmussen og Riising 1995* (note 9), 156-57.

[47] LAFyn. *Menighedsrådsark.* Synsprot. 1892 bad kirkesynet om, at knæfaldet blev givet en oval form, samt et sådant omfang, at det kunne rumme 20 kommunikanter. Rimeligvis er den nuværende alterskranke frugten af disse ønsker.

[48] Mackeprang, *Døbefonte*, 135 (*Trap,* 5. udg., 284 anfører Sanderumgård).

[49] NM. Indb. ved Mogens Larsen (1957).

[50] NM. Indb. ved Mogens Larsen (1956).

[51] NM. Indb. ved anonym (efter 1850).

[52] LAFyn. *Menighedsrådsark.* Synsprot. Det besluttedes 1887 at lade 25 % af stolestaderne forny årligt.

[53] NM. *korr.ark.*, *FyStbog* 2008, 180

[54] LAFyn. *Pastoratsark.* Journal.

[55] Indskriften er suppleret med Søren Abildgaards afskrift anført på en tegning fra 1762, jf. tegning i NM, Poul Grinder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791): fortiden på tegnebrættet*, Nationalmuseet 2010, kat. 337.

[56] M. Mackeprang, »Fyenske jærnbundne Kirkedøre fra Middelalderen«, *ÅrbOldkHist* 1943, 7-14.

[57] *Mackeprang 1943* (note 59), 18.

[58] Firmanavnepladen bærer årstallet 1976.

[59] De tre pedalstemmer er uddraget af én fælles piberække.

[60] Piano-kollektivet aktiverede stemmerne Gedackt 8 Fod, Salicional 8 Fod og Rörflöite 4 Fod.

Fig. 64. Døbefonten fra 1643 (s. 4340), opstillet under triumfbuen. Tegning af Erik Schiødte, 1884, i NM. – *Font from 1643, set up beneath chancel arch.*

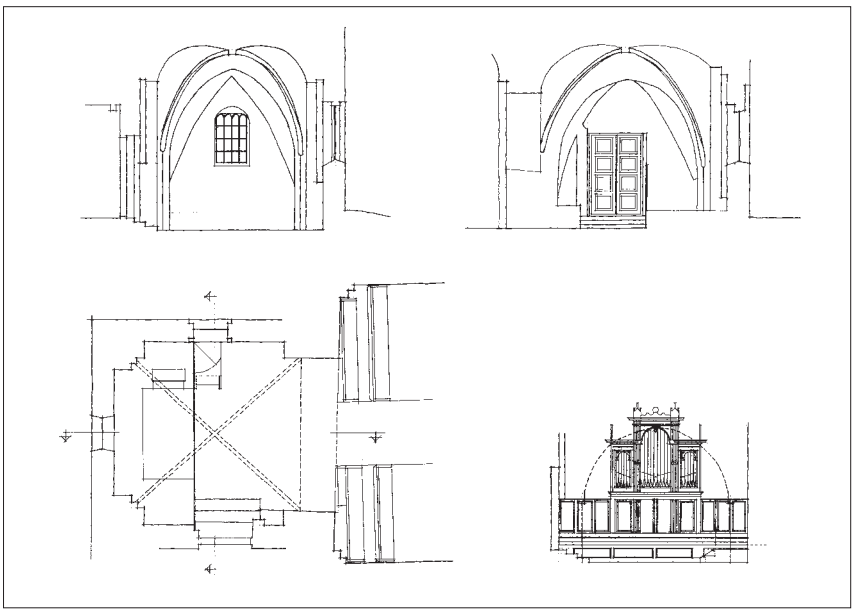

Fig. 65a-d. Opmålinger af kirkens tårnrum. 1:100. Målt og tegnet af Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen, 1974, i NM. – a. Tværsnit set mod vest. b. Længdesnit set mod syd. c. Plan. d. Opstalt af †orgel, 1913 (s. 4348). – *Scale drawing of west end of church. a. Cross-section looking west. b. Longitudinal section looking south. c. Plan. d. Facade of †organ, 1913.*

[61] LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog.
[62] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.
[63] Det var således ikke korrekt, da det s. 3575 blev anført, at NCS' tårnur i Fraugde Kirke først fik pendul som følge af en senere ombygning.
[64] *Rohmann* 1857 (note 11), 243; LAFyn. *Bispeark. Synsforretn*.
[65] At gravminderne lå i gulvet fremgår af en udateret oplysning fra o. 1893 i LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog.
[66] Jensen, *Gravsten* II, 92, 281 nr. 730-31.
[67] Fritz Schönwandt, »Christoffer Bang i Odense (†1599) og den ældre Bang-slægt i Assens«, *PersHistT* 1980, 194.
[68] *Schönwandt 1980* (note 67), 192-94.
[69] Det er uklart, om yderligere to af Hans Brockenhuus von Løwenhielms børn, Frederik Caspar (begr. 5. aug. 1716) og Frederikke (begr. 15. febr. 1718) blev placeret i gravkrypten, eftersom LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 122) kun anfører, at de blev 'begravet', mens det om deres søskende er nævnt, at de blev nedsat i 'begravelsen'.
[70] Ifølge en oplysning fra 1812 (LAFyn. *Provstiark* korresp.) var gravkrypten senest brugt 1797. Dette kan imidlertid ikke være korrekt, dels fordi kirkebogen blot anfører seks begravelser det år, og ingen med relation til von Løwenhielm-familien, dels fordi samme ministerialbog anfører, at Ida Sophie von Bülow den 12. juni 1801 blev 'hensat i sin familie begravelse her i Marslev Kirke', dvs. utvivlsomt i gravkrypten, hvor hendes kiste da også stod ved undersøgelsen 1942; LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. vedr. kirkegården, *Pastoratsark*. Ministerialbog (1767-1813, fol. 145v-146 r).
[71] LAFyn. *Menighedsrådsark*. Div. vedr. kirkegården.
[72] NM. Indb. ved Victor Hermansen (1942).
[73] *DaAtlas* VI, 569.
[74] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 43).
[75] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 57).
[76] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 123).
[77] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 124).
[78] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 124). To yderligere søskende blev blot 'begravet' i kirken, Frederik Caspar (begr. 5. aug. 1716) og Frederikke (begr. 15. febr 1718), mens ministerialbogen almindeligvis omtaler gravkrypten som 'begravelsen'.
[79] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 125).
[80] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1677-1749, 128).
[81] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1749-1767, 234).
[82] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministarialbog (1767-1713, fol. 141r).
[83] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1767-1813, fol. 141v).
[84] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1767-1813, fol. 142r).
[85] LAFyn. *Pastoratsark*. Ministerialbog (1767-1813, fol. 145v-146r).

Fig. 66. Marslev Kirke, malet af Johan Andersen 1928. I sognegården. Foto Arnold Mikkelsen 2016. – *Marslev Church, painted by Johan Andersen, 1928.*

[86] Det er uklart, hvad G'et står for.
[87] En afskrift af kistepladen findes i NM.
[88] NM. Indb. ved Victor Hermansen (1942). Kistepladen er mærkværdigvis ikke afskrevet sammen med de øvrige, men Hermansen giver følgende summariske referat af dens oplysninger: »Edel Cathrine von Bülow, yngste Datter af Christian Wind von Bülow, Maior af Cavalleriet, og Vibeke Magdalene von Løwenhielm, født i Kolding 21. febr. 1746, død på Weirup 28. jan. 1778.«. NM. Indb. ved Victor Hermansen (1942).
[89] C. E. A. Schøller, »Hans Schrøder, adlet Løvenhielm's Herkomst«, *PersHistT* 2,VI (1891), 187.

MARSLEV CHURCH

Historical introduction. Marslev is mentioned for the first time in 1339 (as "Marssloue") when bishop Peder of Odense ordained that the residents of the thorp village of Rågelund were to attend the neighbouring church in Åsum rather than Marslev. This met with some resistance and had to be proclaimed again in both 1369 and 1374 (cf. p. 3483). In 1421 it was stipulated that when Jens Axelsøn died, the squire Hans Foged was to have ownership of Marslev Church. Hans Foged is later documented as owner of Vejrupgård (1458), so the information may indicate a close tie between the parish church and the manor house as early as the 1420s. The bond is more clearly expressed in the following century, when Hans Stigsen Ulfeldt had the church door made in 1533.

In connection with the new administrative system after the Reformation Christian III decided in 1540 that Marslev and Birkende were to 'be annexed to and incorporated in' the Greyfriars Monastery Hospital, which in future was to supply the churches with a competent curate. However, this was only to come into force with the departure of the incumbent Knud Vernersen (cf. p. 4369). In 1555 the church was in such poor condition that it was permitted to keep the Crown's share of the tithes for upcoming repairs.

The fact that the church had gone to the Crown with the Reformation did not weaken its bond with Vejrupgård; the masonry †burial chamber in the chancel is mentioned for the first time in 1590. However, it belonged to the Crown until 1665, when Bjørn Kaas of Vejrupgård acquired the advowson to both Marslev and Birkende with church and royal tithes. In 1667 he deeded both manor house and church to Hans Schrøder (von Løwenhielm), and the church remained in the hands of the latter family until passing into freehold in 1909.

Since 1540 at least Marslev has had Birkende as an annexed church.

Building. The church was originally a Romanesque building partly in granite ashlars, partly in brick or raw fieldstone. In the Late Middle Ages the church was demolished and rebuilt in brick with an independent, narrower †chancel. The church was then given a tower in the west and the chancel replaced by the present nave-chancel, probably built in the first part of the 1500s. The tower has close parallels with the tower of Birkende Church (p. 4374). A porch was added by the south side of the tower, and later in the Middle Ages expanded. In the middle of the 1500s the tower was heightened with a timbered belfry which was taken down, probably in the 1600s, and rebuilt in brick. A crypt was built beneath the chancel, probably at the same time as the eastern expansion.

Furnishings. The church's medieval furnishings comprise a Romanesque font which belonged to the Funen arcade font group; a fragment of the Late Medieval Communion table which is now integrated in the more recent Communion table; and an iron-bound ⋆door wing which was donated in 1533 by Hans Stigsen and is now in the National Museum.

The altar candlesticks are from c. 1575, while the inscription altarpiece is from 1592 and belongs to a group of baldachin altarpieces that plays a central role in the post-Reformation refurbishing of the church interiors of Funen. A †pulpit was acquired at the same time. The chalice-shaped sandstone font was acquired in 1643, while the bell was cast in 1654 by Laurits Jensen and given to the church by the diocesan warden Hans Brodersen. Probably as a result of the plundering during the Swedish Wars of 1657-60 both a new baptismal dish and a chalice were procured in 1661; the latter was made by Simon Mathiesen, Odense, and donated by the church owner Bjørn Kaas and his wife Birthe Rothkirck.

The late Baroque pulpit was donated in 1704 by the church owner Hans Brockenhuus von Løwenhielm and his wife Ide Sophie Gersdorff, and stands out among the Funen material by virtue of its very plain large panels. From the 1700s come a poor box and a collection purse as well as Didrik Strahlborn's bell from 1745. An altar painting showing The Last Supper is probably from the same year; and finally the clockmaker NCS's tower clock, built in 1778.

Towards the end of the 1800s the church interior was modernized with the replacement of the pews in 1887-91 and of the altar rail in 1892. In the 1920s, too, some furnishings were added to the church, including a seven-branched candelabrum from 1922, the oldest chandelier, which was donated in 1925 by Niels Madsen and his wife Stine of Rastrup Gammelgård, and at about the same time the hymn board and the board listing incumbents was acquired. Finally, the baptismal jug was made in 1929 by Knud Eibye, Odense, while the notable church ship was made around c. 1930 by the 'Illemose Tailor', Anders Madsen.

The most recent major addition to the furnishings is a life-size crucifix made in 2001 by Patrik Jensen, Svendborg.

The colour scheme is a result of the successive restorations throughout the 1900s, beginning with the reconstruction of the original paintwork of the altarpiece in 1912, the similar restoration of the pulpit in 1957, when it was decided, however, to paint the pulpit in a slightly darker shade than its original blue; and finally the contemporary red ornamentation of the pews, which was however adjusted a little in 2008.

Sepulchral monuments. The church has a sepulchral tablet from around 1690 commemorating the pastor Hans Bormand, as well as six tombstones dating to the period around 1590-1634, of which the two for Hans Stigsen Ulfeldt of Vejrupgård (†1534) and his wife Anne Friis (†1534), attributed to the 'Odense monogrammist', are the most notable and reflect the stonemason's importance in the introduction of Gert van Groningen's Renaissance style on Funen. A crypt under the choir is presumably contemporary with the late medieval expansion of the choir.